

306.094
0 l 2r:U

UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY
AT URBANA-CHAMPAIGN
STACKS

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗІЇ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 43—45.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

Др. Владислав Олехнович.

РАСИ ЄВРОПИ І ЇХ ІСТОРИЧНІ ВЗАЄМИНИ.

ПЕРЕКЛАД

Володимир Гнатюк.

Med. univ. Dr. J. TURYN
WIEN
XVIII. Gersthofstrasse 138
У ЛЬВОВІ, 1902.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка.
під надзором К. Беднарського.

Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки
у Львові, ул. Чарнецького ч. 26.

306.094

Ол 2 т. II

ВСТУП.

Історія належить без сумніву до найстарших наук. Змістом її були зразу устні оповідання історичні — на скільки обіймала їх пам'ять, опісля прибрала вона вид хронік. В останніх часах стала вона наукою, що досліджує всякі події на підставі стисло означених методів. Не можна одначе сказати, щоб історія, навіть у теперішніх часах, була стисло наукою в повнім значіню того слова, бо предметом її дослідів були прояви розвою поодиноких людських груп — держав, що ніколи не бувають однородні, лише становлять сплав різних рас або мішанину рас. Треба отже дослідити родоводи різних груп, що входять у склад даної суспільности, пізнати їх расові порвістки, словом — означити расовий склад даної суспільности.

Такий дослід конечний тому, що вплив расового первістка має першорядне значінє

при повстанню звичаїв, із яких витворюють ся опісля інституції, форма ряду і взагалі всякі прояви суспільного життя. Вплив расового первістка не гине ніколи; його видно навіть у суспільностей, що стоять на найвишнім щаблі культури.

Новочасне розумінє раси набирає що раз більше ваги в історії; в суспільних науках, у відносинах одних суспільностей до других, а навіть в індивідуальних відносинах. Антропологічні досліді здобувають щораз більше значінє, а їх обєм стає щораз ширший.

Виходить отже з самої природи річи, що антропология лучить ся тісно з історією, почавши від найдавнішої — передісторичної епохи. В отсій праці маємо намір представити взаїмні відносини рас, що тепер населяють Европу — і їх передісторичний розвій. В першій розділі подаємо зміст так званого арийського питання тому, що воно становить перехід від історії до передісторії.

I. Арийське питанє з точки погляду філології й історії.

До кінця XVIII віка історія сягала тільки до часів, із яких переховали ся перекази, записані в найстарших книгах. Довгі віки Біблія та подані в ній перекази про створенє сьвіта і першого чоловіка були підставою, на якій починала ся будова історії людського роду.

З кінцем XVIII віка пізнано сьвяті книги Індів і Персів та санскритську і зендську мову, при чім завважано тісну звязь тих мов із грецькою і латинською та з новими мовами нивішних народів Европи.

З кінцем третього десятилітя XIX в. оголосив Боп підстави порівняного язиковедства та доказав, що переважна більшість європейських мов належить до одної родини. Сю громаду становлять отєї мови: грецька, латинська, кельтська, германська, литовська, славянська і альбанська; крім того належить до сеї громади ще й три азійські мови: вірменська, зендська і санскритська.

Се відкрите не могло не мати впливу на історію. Людський ум, що стремить до логічного вясненя кожного нового факту, приступив зараз до розвязаня сеї загадки і

слідив її так, як міг при тодішнім стані науки.

Дивний факт язикової єдності зродив припущення про єдність походження і раси. Утворено гіпотезу, що був народ, який говорив колись праарійською мовою, а з неї витворилися опісля всі нинішні, прозвані арійськими; що найдавнішою пам'яткою тої мови є мова Вед; що той народ, прозваний арійським, мав первісно спільну оселю, з якої протягом довшого часу вийшли поодинокі відлужки і поселилися в нинішніх своїх селитьбах; припущено далі, що колискою того праарійського народу була середня Азія.

При теперішнім стані науки ця гіпотеза, оперта виключно на лінгвістичних дослідях, втратила свою вартість; та все таки арійське питання, порішуване так досадно лінгвістикою, не дійшло досі до остаточної розв'язки. Для його в'яснення забирали останніми часами голос численні вчені і то не лише філологи, але й історики та дослідники археології й антропології.

Розвідки про арійське питання подають у собі немов зміст поступів філології, історії, археології й антропології з останніх десятирок літ минулого віка і тому становлять одну з цікавих прояв нашого знання.

Сі розвідки викликували широке заінтересоване між ученими як предмет науки; та що в данім випадку є предметом дослідів сам чоловік і його раса, а в певній фазі арийського питання залежало на розв'язці kwestії, котрий з теперішніх народів, що говорять арийськими мовами, належить до правдивої арийської раси, то дискусія була дуже жива і викликала велику цікавість серед ширшої публіки. Сам перебіг тих дебат дуже цікавий.

Тим то заки перейдемо до властивого змісту нашої праці — праісторії Європи на підставі досліду рас — постараємося представити поступенний розвій так званого арийського питання, трактованого з точки лінвістично-історичного погляду.

Відкрите анальоїї між арийськими мовами зроблено при кінці XVIII віка. Уїлліам Джонс (Jones) висловив 1786 р. на підставі докладної подібности граматики рішучий погляд про спільність походження санскритської, грецької, латинської, німецької і кельтської мови. Се відкрите викликало між тодішніми ученими велике вражінє; його названо відкритєм нового сьвіта. Звичайна річ, що бажано з'ужиткувати сей факт на полі історії. Утворено отже гіпотезу, яку при тодішнім стані знаня про людські раси можна було зробити, гіпотезу, на підставі якої язикова

спільність виказувала походжене від якогось первісного народу.

Коли опісля Боп утворив на строго науковій підставі підвалини порівняної граматики — сю гіпотезу приймили історики ще з більшою рішучістю.

До викінчення і остаточного прийняття сеї гіпотези причинив ся Макс Міллер. Сей автор, хоч був лише фільольгом, не говорив про спільну арийську мову, але про істнуванє арийської раси, додаючи, що „предки Індів, Персів, Греків, Римлян, Славян, Кельтів і Германів мали колись спільну вітчину“. Голосні відчити того вимовного професора з 1854—61 р. мали той вислід, що сю історичну гіпотезу, оперту виключно на язикових дослідах, прийнято загально.

Тай нічого дивного, бо в тій порі ледви розпочато строгі наукові досліди людських рас. Заледви коло 1850 р. утворив Брока підстави наукових методів сеї галузи знаня.

Пильні досліди людських рас виказали вскорі, що народи, які говорять арийськими мовами, не належать до одної раси; що навіть поодинокі європейські держави складають ся з різних расових первістків. Франція, що на перший погляд найбільше однородна, має, як виказали антропальгічні поміри, аж три сильно відмінні расові первістки.

Французькі вчені причинили ся в найбільшій мірі до виказання, що фільольогічні досліди мають підрядне значіне при розв'язуваню етнографічно-історичних задач тому, що мова переносить ся легко на значні віддаленя, переходить від одної раси до другої, не змінюючи очевидно расового типу. З тої причини виключно лінгвістичні досліди можуть вести до хибних висновків.

В старинних часах, а особливо в передісторичній епосі ширене мови відбувало ся повільнійше і не на таким великім просторі, як новійшими часами, що пояснюють ся поступом культури і легкістю теперішньої комунікації навіть через океани; але засада ширеня мов була без сумніву і в тих часах така сама.

Результати антропологічних дослідів здобували собі право горожанства в науці дуже поволи.

Знаменита теорія Макса Міллера запанувала загальною. Був се взагалі на полі науки досить рідкий приклад так швидкого і загального признання якої будь теорії — без уваги на її виразну односторонність.

Гіпотеза лінгвістів про спільне походжене народів, що говорять арийськими мовами, була загальником, що не міг цілковито задоволити істориків. Для остаточного доказу

UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY
AT URBANA-CHAMPAIGN

того факту треба було вказати місцевість, у якій повстав припусканий праарійський народ, а опісля вияснити причини пізніших його мандрівок і дороги, якими мусіли відбувати ся ті мандрівки.

Перші історики, що зужиткували сей факт, поданий лінгвістами, не сумнівали ся про те, що спільна колиска тих народів мусіла бути в Азії. Висновок зовсім природний, бо тоді не сумнівав ся ще ніхто, що Азия є колискою людського роду.

Мова санскритська була перша, яку з поміж азійських мов пізнано докладно, а що вона мала найбільше архаїчних форм, то видавала ся найстариннішою, найблизшою до того праарійського пня.

Деякі історики поставили проте здогад, що місцем, де жив первісний арійський народ, є височина Кашміру. Здогад сей промовляв тим більше до переконання, що се місце по причині урожайности і лагідного підсоня відповідало поняттям раю, як легендарній колищі людського роду.

З поступом лінгвістичних дослідів, коли пізнано вендську мову, те тверджене стратило свою вагу. А що вендська мова показала ся в рівнім степені архаїчною, як і санскритська, то належало догадувати ся, що як Інди, так і жителі Ірану, мусіли мати колись спільну

оселю. Повстав проте здогад, що та спільна оселя лежала більше на північ, поблизько середноазійської височини, на збоках гір Болбортаґ і Мустаґ. Деякі автори не означували докладно тої первісної спільної садиби, догадуючись, що вона лежала в середній Азії, на північ від Гімалайських гір і на схід від Каспійського моря.

Що до можливости мандрівки, то догадували ся, що скотарський люд міг відбувати навіть дуже далекі мандрівки.

Що до часу і напрямку мандрівок, погляди ріжнили ся значно між собою, та се впливає з природи річи, бо історики не могли опирати ся на ніяких фактичних доказах, лише творили гіпотези — можна сказати — зовсім довільно.

Одні догадували ся проте, що мандрівки народів відбували ся в такім самім порядку, в якім пізнійше ті народи виступали на історичній арені у своїй новій вітчизні — в Європі.

Перші отже вийшли Греки і Римляне, прямуючи на полудне Каспійського моря; через Малу Азію дійшли до пізнійших своїх садиб; опісля вийшли Кельти, прямуючи рівнож на полудне Каспійського моря, а потім через Кавказ понад Чорним морем і через середню Европу аж до її західніх кінців. Германи і Славяни опустили останні Азію, а

прямуючи на північ від Каспійського моря через східню Європу, зближалися поступово до нинішніх своїх садиб.

Інші автори догадувалися, що перші вийшли до Європи Германці і Слав'яни, за ними Кельти, Римляни і Греки; Інди й Іранці опустили останні спільну садибу, прямуючи на полудне і полудневий схід.

Ще 1880 р. боронили історики, що опирали свої дослідження на лінгвістиці, сього погляду. Підставою їх розумованя було твердження, що санскритська і зендська мова переховали найліпше старинні форми, що отже народи, які говорили тими мовами, мусіли бути найближче спільної арийської колиски; догадувалися проте, що перекази, записані у святих книгах Іранців (Авеста), згідні з історією, та що відповідно до тих переказів спільна вітчизна Арийців, Аряна, лежала в нинішній Персії.

Однак далі дослідження над арийськими мовами виказали, що санскрит і зендська мова не можуть уважатися за найбільше архаїчні, що архаїчний характер тих мов залежить виключно від того, що їх пізнано зі старинних документів, які походять із дуже давньої епохи; вони видаються проте архаїчні при порівнанню з іншими арийськими мовами, які знаємо зі значно пізнішої епохи. Коли будемо

мати на увазі новітні часи і коли порівнаємо литовську мову з теперішніми діалектами, що походять від санскриту, то знайдемо без сумніву в литовській мові далеко більше архаїчних останків.

Так само при порівнанню зендської мови з германськими подіблемо в першій далеко більше архаїчних останків; але коли порівнаємо теперішні діалекти, що повстали з зендської мови, з германським діалектом, яким нині говорять в Ісландії, то останній покаже ся далеко більше архаїчний.

Архаїчні прикмети певної арийської мови не рішають іще проте історичного питання.

Ще важайшим кроком на перед у дослідях над арийськими мовами була праця Шмідта, оголошена 1872 р. п. н. „Про відносини споріднення індо-германських мов“.

В сій праці виказує автор, що всі проби побудовання генеалогічного дерева для арийських мов не довели до ніякого результату. На його думку досліді споріднення тих мов виказують, що всі арийські мови повстали з окремих осередків і ширили ся на подобу коліс, що повстають на поверхні спокійної води, коли кинеть ся на неї камінь... Арийські мови, що повстали з окремих осередків для кожного, ширили ся на подобу тих коліс, доки не перетнуть ся їх обводи.

Давний проте спір, чи славянська мова ближша германських, чи групи іранських мов, або чи грецька мова зближена більше до латини чи до санскриту — упадає цілком тому, що становище тих мов відповідно до теорії Шмідта можна легко вяснити. А власне: мови, що лежать близько себе, найбільше з собою зближені. Шмідт виказав дійсно, що грецька мова під деякими зглядами лучить ся тісно з санскритською, під иньшими знов — із латинською; славянська мова виказує з одного боку звязь із германськими, з другого знов — із іранською групою. Та звязь стоїть у простій пропорції до віддаленя. На гадку Шмідта не може отже бути мови проте, що арийські мови повинні становити рід генеалогічного дерева так само, як про те, що вони принесені з одного спільного огнища. Навпаки, з повисшого представлення взаїмного спорідненя виходить, що арийсько-європейські мови утворили ся в Європі на тих самих місцях, де істнують тепер і що те саме належить думати про арийсько-азійські мови.

Творене мови відбувало ся тим способом, що один диялект набирал переваги над иньшими сусідними. Перевага мови зростала все рівномірно з політичною перевагою відповідного племені, а в міру політичного зро-

сту повставали й інші чинники, що спричиняли щораз більше її розповсюдження. Головними чинниками були побіч політичного — релігія і культура взагалі. Ті чинники ширили нерозмову поза межами її політичного впливу.

В історичних часах відомі численні приклади ширення одного діалекту на цілий простір споріднених діалектів, а зрештою є такі приклади і для старо-арійських мов. Так повстала грецька мова з атенського діалекту, латинська з римського, що втягнув в себе в часом, у міру дальшого політичного розвитку римської держави, всі інші італійські діалекти. Такий саме процес повстання і ширення, який існував без сумніву для латинської мови, мусів існувати і для всіх інших арійських мов. З тих причин Шмідт приходить до висновка, що заки повстали всі нинішні арійські мови, спільна флексійна мова мусіла займати значний простір від сфери санскриту, аж до сфери кельтської мови на заході Європи, що арійські мови посувалися правдоподібно звільна від сходу на захід як о похилій ровні, а після почали в певних місцях розвивати ся і ширити нинішні арійські мови.

Так отже самі лінгвістичні дослідження виявили малу правдоподібність попередньої,

майже загально прийнятої історичної теорії про азийське походжене арийських народів та про їх мандрівки до Європи, при чім кождий з тих народів будім то приніс із собою свою мову.

Головною одначе підставою понять, що вплинули на зміну історичних поглядів, були поступи праісторії, оперті на геологічних, антропологічних і археологічних дослідах.

Передовсім на зміну поглядів вплинув факт, добутий в останніх часах, що всякі перекази і всі доси добуті історією відомости про початки арийських народів, іще зглядно сьвіжі в порівнаню до старинности чоловіка з епохи мамута, якого істнуванє в західній Европі не підлягає нині ніякому сумнівови.

Передісторичні досліди посунули дату появи чоловіка на землі так далеко взад, що дотеперішні відомости про початок людського роду мусіли улягти цілковитій переміні тим більше, що передісторична археологія найшла рівночасно численні докази, що люди з четверторядової епохи осягли певний ступінь культури, про що сьвідчать різьби і рисунки, пороблені на костях мамута та иньших звірів тої епохи. Другим випадком великої ваги з історичного боку є факт, potwierджений нині майже на цілм просторі Європи, що теперішні народи є потомками

тих самих рас, які населяли Європу в епосі неоліту, наслідком чого не може бути мови про мандрівки народів із Азії в такім значію, як то розуміли прихильники мандрівок Арийців.

Крім того історики думали, що так звані арийські народи, походячи з одної спільної садиби, мусіли належати до одної раси; тимчасом антропологічні досліді виказали, що народи, які говорять арийськими мовами, як у Азії, так і в Європі, належать до кількох відмінних рас.

Таким способом історична теорія, оперта майже виключно на лінгвістичних дослідях, упала, а людський ум почав шукати нових доріг до розв'язки питань, про які мова, а особливо арийського питаця.

Відкритіє передісторичних рас в Європі і істнованє теперішних від неоліту, звернули на себе увагу вчених; не диво проте, що повстала гадка, що Європа може бути колискою людського роду, як і колискою Арийців.

Перший, що висловив сю гадку, був англійський учений Latham. Доказ нового оригінального погляду опирав він головно на тім, що Арийці в Азії, в порівнаню з далеко більшим числом арийських народів в Європі, мусять бути лише частиною більшої цілости, яка істнує від початку в Європі. Він

твердить даліше, що азійське походжене арійських народів Європи так само неправдоподібне, як думка, що германські народи вийшли з Англії, а не Англіїці з Германії. Думка Latham-а приймила ся. Творено нову теорію, але опираю її ще виключно на лінгвістичній основі.

Антропологія, потверджуючи факт істнованя тих самих рас в Європі від часів неоліту, не могла з природи річи дати які небудь вказівки до розвязаня арійського питання — як питання язикового, бо антропологія не може рішати питання, якою мовою говорила ся або та передісторична раса. А що язикова спільність арійських народів є видимим сполучником, то в гадці кожного родить ся здогад, що сей сполучник мусить довести до зрозуміня історичної звязи тих народів.

Твержене попередніх лінгвістів, що сама лінгвістична звязь достаточна для висновків про звязь історичну, вже не вистарчала. Фільологі розпочали студії в иньшій напрямі. Утворено науку, яку можна-б назвати лінгвістичною палеонтологією, а якої підставовою думкою є отсе розумоване: вишуканє виразів спільних усім арійським мовам може довести до відкритя найдавнішої садиби тих народів. Сю гадку підніс перший

Бенфей.*) Він старався виказати, що спільні назви в арийських мовах мають звірі, що живуть на півночі, прим. медвідь, вовк, і дерева, що теж ростуть тільки на півночі і головню в Європі, прим. береза і бук. З другого боку назви звірів, що живуть на полудні — лев, тигр, верблюд — не мають спільних імен навіть між арийськими народами, що живуть ближче стреп, у яких пробувають ті звірі. Так наприклад назва льва в Індів етимологічно не арийська, а у Греків узята від Семітів. На сій підставі автор робить висновок, що садиба первісних Арийців мусіла бути в уміркованій стрепі і найправдоподібніше в Європі. Для ближшого означення місця автор шукає потрібних даних в царині інших наук. Тому що в санскритській й вендській літературі можна догадуватись, що Арийці були в найстаршій добі скотарським народом, мусіли проте займати урожайні і розлогі простори, отже найправдоподібнішою садибою Арийців в Європі були би рівнини, положені на північ від Чорного Моря.

Гадку Бенфея що до спільности назв і їх значіння для історії арийських народів розвинув найподрібніше Гайгер.

*) У передмові до праці Фіка: »Порівняний словарь індогерманських мов«.

Переводячи досліди над великим числом виразів, прийшов він до переконання, що особливо назви дерев дають під тим зглядом рішучі докази, а власне назви берези, сосни, бука, дуба, ясеня, клена, ліщини і верби; далше пробує він доказати, що Арийці пізнали вперед жито й ячмінь, а пшеницю пізнали пізнійше. Збираючи надто дані, зачерпнені з иньших царин науки, висловлює Гайгер переконане, що первісна садиба Арийців лежала не над Чорним Морем, але трохи вище на північ і захід, а власне на рівнинах середньої Європи.

Дальшим продовженем сього погляду можна вважати працю Кунона. Він звернув перед усім увагу на те, що первісні Арийці не могли бути нечисленим народом, що займав невеличкий простір. Арийська людність мусіла існувати вже довгий час, заки прийшла в посідане флексийної мови, заки потворили ся окремі діялекти, з яких повстали теперішні арийські мови. По його думці одиноким місцем, що відповідає умовам існування скотарської людности, є північна рівнина Європи, почавши від північної частини Франції аж до Ураля.

Крім того звертає він увагу, що фінська мова дає численні докази на те, що фінські народи, які займають тепер в Європі північ-

но-східну частину нинішньої Росії, були в ближших відносинах із арійською расою; ся обставина стверджує також погляд автора на питанє первісної садиби Арійців.

В кінці подає автор іще один новий аргумент, а власне, що первісним арійським народом може бути лише північна європейська раса, що визначаєть ся сильно розвиненою індивідуальністю, енергією й войовничістю. Ся раса, посуваючись на полудне, проглотувала поступенно инші народи; при ненастаннім знов її розширюваню повставали диялекти, з яких витворили ся остаточно арійські мови.

Ми навели зміст важнійших теорій, виголошених знаменитшими дослідниками в працях, які хоч до певного степеня належить уважати за оригінальні; поминаємо за те дуже численних авторів, що забирали голос у тім питаню, але не додали нічого нового до звисних здогадів, або обмежили ся на творене комбінацій зі знаних теорій.

Легко достерегти, що погляди на арійське питанє змінiali ся в міру поступу наук, головню-ж антропологиї та передісторичної археологиї.

Тепер наведемо ще погляди й теорій тих авторів, що узгляднили більше висновки антропологичних дослідів, довершених в останніх трийцяти літах.

Перший, якого належить тут назвати, є знаменитий етнограф Пешель.

Свій погляд на арийське питанє оголосив Пешель у праці п. н. „Арийці, причинок до історичної антропологии“. У вступі висловлює автор гадку, що чисто лінгвістичні досліді не можуть ніколи децидувати в історії. Опісля подаючи результати найновіших здобутків антропологичних дослідів над народами, що послугують ся арийськими мовами, докажує, що арийські народи під зглядом мови належать до різних рас, що жаден із народів, які належать до арийської родини, не однородний під зглядом раси, але навпаки, кождий із них складаєть ся з двох, а часто навіть із трьох відмінних расових елементів. Можна проте говорити, що існують арийські мови, але не можна припускати, що існує арийська раса. Що одначе одна з тих численних рас муїла витворити арийську мову, то нею була найправдоподібніше раса ясного блондина північної Європи, якої ночасним представником є Германе.

Ся довгоголова раса існувала в Європі в найдавніших епохах; в епосі, що попереджує безпосередно історичні часи, полишила по собі сліди в численних кладовищах (так званих рядових гробах). Ся раса, енергічна, рухлива і войовнича, ширила ся на всі боки,

здобувала сусідні краї, підбивала ширші раси, накидуючи всюди свою мову. Первісною садибою сеї раси були найправдоподібніше болота Рокитна, а властиво околиці положені між жерелами рік: Припеті, Березини і Дніпра. Автор вибирає тому сю околицю, що там тепер живе людність, у якої ціхи ясного блондина, т. є. ясна cera, сині очі і ясне, майже біле волосє, переховали ся найліпше.

Литовців, яких садиби межують із названою околицею, автор уважає за останок тої первісної арийської раси, а на доказ своєї думки наводить численні признаки архаїчності литовської мови.

Другим автором, що опер свою теорію переважно на результатах антропольогічних дослідів, є Пенка. Стверджує він передусім факт, що народи, які говорять арийськими мовами, належать, до кількох відмінних расових типів, припускає одначе, що одна з тих рас мусить бути арийська, то є раса, що первісно говорила праарийською мовою. Опісля автор кладе натиск на факт, відомий також із антропольогічних дослідів, що мова розширюєть ся дуже легко і переходить у відповідно дуже короткім часі від одної раси до другої.

Отже супроти сих двох фактів — різниці в расовім типі і язикової єдності, мож-

ліві лише дві догадки: або зміна фізичного типу наступила по розширенню мови, або арийська мова ширила ся також посеред неарійських рас. Перша з тих догадок абсолютно неможлива, а то з причини безсумнівної постійности расових типів. Належить проте з гори приймати другу догадку.

Дальше ставить автор питання: котрий тип і в поміж пяти чи шести расових типів, що говорять арийськими мовами, може бути тим первісним арийським народом? Розслідивши фізичні і умові прикмети теперішних расових типів, що говорять арийськими мовами, автор приходить до висновка (так само як і його попередник Пешель), що тим типом може бути тільки ясний довгоголовець північної Європи, якого, по думці Пенки, найчистішими представниками є тепер північні Німці та Шведи.

Ся раса — по думці Пенки — обдарована великою фізичною силою, довговічна, має найбільше розвинену енергію духа, підбила слабші раси на сході, полудні й заході Європи і накинула їм свою мову. Автор догадує ся проте, що всі народи, що говорять арийськими мовами, були в певній епосі змішані з ясним довгоголовцем північної Європи; а що кожда мішана раса стремить до відтворення одного з первісних типів, то та домішка арий-

ського типу в багатьох місцях згинула цілковито. Для сильнішого підпертя своєї теорії автор докажує, що північні раси, які множать ся дуже швидко у властивім собі підсою, тратять сю здібність у тепліїшій підсою. Як головний доказ повисшого твердження наводить автор численні дані, оперті на строгих антропологічних дослідях і переконаючи, що в середній, а навіть полудневій Європі, аристократія визначаєть ся високим ростом, ясними очима і волосєм, одним словом — прикметами, що безсумнівно докажуть примішку північної арийської крови.

Що знов та кров і властиві їй расові прикмети легко зникають на полудни Европи, автор наводить факти, відомі в історичних подій, а власне, що сліди Готів, які прибули з над берегів Балтійського моря та опанували північну Італію й Іспанію, вигинули майже цілковито. Те саме видно і в полудневій Німеччині, де ясний тип вигибає, коли тимчасом у північній Німеччині, Данії, Англії і на скандинавськім півострові ясний тип, завдяки відповідному підсою, розвиваєть ся і множить ся добре.

По думці автора в Індії, Персії, Вірменії, Греції, Італії, Іспанії, арийська раса вигибла з причини невідповідного підсоєня, а арийська мова полишила ся в тих краях

тільки як несумнівний слід підбою, докона-ного в дуже віддаленій епосі.

Що до ріжниць, яка існує тепер в а-рийських мовах, автор доказує, що ті окре-мішности завдячують головно своє походжене тій обставині, що чужі раси, приймаючи мову арийських побідників, впливали на певну зміну арийської мови, бо з мови підбитої раси муіло все щось лишити ся. Додати одначе належить, що той спосіб пояснюваня ріж-ниць і певних прикмет у кождїй з нинїшних арийських мов був уже поданий Шпіглем.

Свою теорію оголосив Пенка в праці „Origines aricae“ 1883 р. Три роки піз-нійше розвинув ту теорію ширше в праці п. н. „Прихїд Арийцїв“, де доказує, що пер-вісною колискою арийської раси є Сканди-навїя, бо тут переховав ся найчистїйший тип раси ясного довгоголовця північної Европи, а строгі дослїди антропологічно-передїсто-ричні дають незбиті докази, що нинїшний шведський тип під кранїологічним зглядом не підляг змїні від пори неолїтичної епохи.

Належить вкінці звернути увагу на те-орію подану Шрадером, якого працю можна назвати енциклопедією арийського питаня. Він зібрав старанно все, що його тикаєть ся, розібрав критично висловленї досї думки і погляди і силкував ся сформулувати можливо

строгі висновки. Та хоч Шрадер був добре обзнайомлений зі всіми поглядами на арийське питанє, то як фільольог, ішов радше за поглядами опертими на лінгвістиці; своєї власної думки він не оголошує одначе, подаючи радше результат критичного розбору всіх дотеперішніх наукових поглядів.

Праця Шрадера появила ся 1883 р., отже в тім самім часі, коли появила ся перша праця Пенки.

Погляди, сформуловані Шрадером, такі. Що до початкової історії Арийців можна поставити два твердження як доказані, а власне для арийських народів Європи належить прийняти, що відповідно до найдавнішних свідощів традиції, історії й лінгвістичної археології, їх первісна садиба була в північній Європі, а для арийських народів Азії — що нею була країна положена над рікою Яксартес.

Що до арийських народів Європи нема ніяких доказів, аби вони мандрували коли будь від сходу на захід. Навпаки, дані з найдавнішних епох вказують радше посуване тих народів на полудне і полудневий схід; край отже, який займали ті народи перед поділом мов, лежав на північ від Альп. Положене того краю може бути означене тільки в приближеню і то при помочи доказів, опер-

тих на лінгвістичних дослідях. І так: бук росте тільки в західній Європі до лінії, потягненої від Кенігсберга до Криму; народи, що говорять мовами латинською, грецькою і германською, мають один спільний вираз на означене того дерева, отже спільна їх передісторична колиска мусіла лежати на захід від сеї лінії. А що назва сього дерева в славянській і литовській мові виразно запозичена від Германів, то ті народи мусіли мати свою садибу на схід від лінії Кенігсберг—Крим.

А що иньші лінгвістичні докази стверджують, що в певній епосі мали всі ті народи спільну колиску, належить отже прийняти, що вони жили в північній Європі по обох боках тої лінії: Славяне і Литовці в нинішній європейській Росії, Кельти і латинські народи, Гелени і Тевтони, були посунені більше на захід.

Що тикаєть ся індо-іранських народів, то по думці автора, Инди прийшли до Індії від сторони північного заходу. В епосі, з якої походять Веди, Инди жили без сумніву над берегами Інду. Одначе оба ті народи — Инди й Іранці — мусіли первісно мати спільну колиску і творили один народ, що жив на північ від Гімалаяв. А що в найдавнішій літературі обидвох тих народів є мова про ріку Яксартес, то належить догадувати ся,

що країна, положена над тою рікою, була їх первісною спільною колискою.

Тим способом приходить автор до певних — по його думці — вказівок що до первісних садиб арийських як європейських, так і азійських народів; полишаєть ся отже до порішення ще питанє: чи арийські європейські народи прийшли з Азії, чи азійські з Європи?

Автор не полагає рішучо сього питання. Тому що в попередніх своїх працях був він прихильником азійського походження Арийців, а останніми часами змінив гадку і клонить ся радше до думки про їх європейське походженє — через те не бажаючи видавати остаточної гадки, кладе шість точок, від порішення яких має залежати остаточна децизия цілого питання.

Точки ті такі:

1. Давніші здогади, що індо-іранські мови мають найбільше архаїчний характер, не дадуть себе оправдати супроти новіших лінгвістичних дослідів над європейськими мовами. Автор є рішучо тої гадки, що європейські мови мають більше первісних прикмет, як санскритська й вендська, в яких уже видна певна літературна культура.

2. Висновки, оперті на лінгвістичній палеонтології, не можуть нічого децидувати

і можна лише поставити здогад, що первісна колиска Арийців лежала на півночі, бо вирази на означенє снігу і леду є спільні для всіх арийських мов. Звідси можна догадувати ся, що тип первісних Арийців належав до одного з північних типів, що відзначали ся фізичною силою і енергією духа.

3. Належить прийняти засаду, що первісні Арийці займали значний простір, бо се конечно умова істнованя скотарського народу. В приближеню можна обчислити, що на одну родину в скотарськїм станї треба коло тисячки гектарів простору; великий простір, вільний від природних перешкод, конечно також для виживленя численнїшої людности. Лише в таких умовах диялекти рїзнять ся мало між собою, а найліпшим прикладом того є теперішній стан турецько-татарських племен. Їх диялекти так мало рїзнять ся між собою, що нинішній Турок може розуміти Якута, що живе на східних окраїнах Сибіру. А що зі старинної санскритської й вендської літератури можна догадувати ся на певно, що первісні Арийці вели скотарське жите, а диялекти їх мови ще й нині зближені до себе, то звідси випливає конечноий висновок, що вони займали великі простори, а первісна їх колиска була дуже розлога.

4. Не можна добачити виразного розділу між європейською родиною Арийців і азійською, бо деякі раси і деякі арийські мови європейські сильно споріднені з азійською родиною. На особливу увагу заслуге споріднене Геленів з Індо-Іранцями; видна тут аналогія в царині релігії і тожсамість виразів, що дотикають рільництва, зброї і т. д.

5. Степень цивілізації первісних Арийців, який можна відтворити при помочи лінгвістичної палеонтології, годить ся в приближеню з тим станом культури, який відслідковують нам археологічні досліді в епосі надводних осель у Швейцарії. Належить отже догадувати ся, що Арийці прийшли дуже вчасно до Європи — правдоподібно ще в камяній епосі, в скорі по повстаню диялектів.

6. Напряма мандрівок арийських племен, на скільки існують історичні свідощтва, йшов від півночі на полудне, а навіть по части на полудневий схід. Деякі перекази вказують, що частина арийської людности європейської прямувала до Азії, а власне до Фригії й Вірменії; з тої причини вірменська мова споріднена сильніше з європейськими. Про мандрівки зі сходу на захід, що становили підставу давніших історичних поглядів, ані історія, ані фільбольгія не дає ніяких позитивних доказів.

З того перегляду важливіших праць, що тикають ся арийського питання, видно, що останніми часами більшість авторів є за європейським походженем Арийців. Деякі вчені полишили ся одначе доси прихильниками азійського походження, а особливо Макс Міллер, що ще 1887 р., отже по виданю найважніших праць прихильників європейського походження, заявив, що не зміняє своєї думки.

Праця Шрадера, що обговорює річ дуже ґрунтовно, з критичним углядненем усіх попередніх праць, не рішає остаточно питання — і се без сумніву найвідповідніше становище для поважної праці в сїм питаню.

В дальшій ході отсеї праці не маємо наміру будувати нову теорію або боронити одну з наведених висше. Нашою задачею буде представити результати дослідів передісторичної антропологиї та антропологічних дослідів, доконаних на нинішніх народах. Постараємо ся проте можливо систематично зіставити факти з царини антропологиї, аби читач сам міг висновувати, на скільки ті дані можуть уже послужити до розвязки історичних питань. Проте уважаємо конечною річю сказати кілька слів про звязь антропологиї з історією.

Аж до останніх часів історія — говорячи загально — опирала ся на переказах,

записаних у старинних книгах або на досліджуванню пам'ятників, що є безсумнівним доказом існування людських суспільностей, але про які традиція і старинні книги пошили мало відомостей, як приміром пам'ятники старинного Єгипту, клинове писемство і т. и.

Аж в останніх кількох десятках років передісторична антропология в злуці з геологією достарчили матеріалів до нових вповні поглядів на історію людськості.

Науки сі доказали, що людськість існує не кілька, але що найменше кілька-десять тисячів літ. Досліди ті дотикали головню початків чоловіка в Європі.

А що історія, оперта на переказах, вказувала Азію як колиску людського роду і що перед тим не було иньшого погляду, то не диво, що результати антропологиячних дослідів в Європі викликали вперед полеміку, а опісля деякий хаос у поглядах істориків на початкову історію людськості. Сей хаос збільшився ще, коли рівночасно з відкриттями праісторії силкувала ся фільология самостійно рішати історичні kwestії.

Останніми часами виступили також археология з претенсією до виключного права рішання історичних питань. В 1872 р. вийшла праця знаменитого віденського археолога Гернеса („Die Urgeschichte des Menschen“),

в якій автор бажає зобразити цілість історії чоловіка (виключно в Європі) від найдавніших часів передісторичних аж до нових, на підставі майже виключно археологічної, т. є. на підставі слідів розвою культури. Річ проста, що й йому не повело ся злучити праісторію з історією.

В своїй праці говорить автор із виразним відтінком злости про лікарів і інженерів, себ то про антропологів і геологів, що бажають забирати голос в рішаню історичних питань.

Не будемо тут означувати ролі антропології в історії чоловіка — та надіємось, нині згодять ся всі, що в багатьох квестнях історичних докладна знайомість людських рас конечно потрібна; обмежимо ся тільки вказівками, на скільки ті науки, що бажають нині рішати самостійно історичні квестії, мають до того право і яке становище повинні займати.

Отже коли маємо досліджувати початкову історію чоловіка, те не підлягає сумнівови, що наперед мусить забрати голос антропологія. Була така епоха, в якій жив чоловік у стані натури, не полишаючи по собі нічого, крім власних костий. Про сю епоху може говорити тільки антрополог. Відбуваючи цілий організм разом із мозковим

системою, можна витворити собі бодай в загальних зарисах понятє про умові здібности тодішнього чоловіка, а через те про його діла, про його історію.

Першу доповнюючу відомість до тої загальної, яку дає антропология, може подати нам геология, бо вона може означити докладнійше епоху, в якій жив чоловік у певній фазі свого розвою. Легко проте зрозуміти, як тісна мусить бути звязь тих двох наук у кождім питаню, що дотикає передісторичних подій чоловіка. Трете з ряду місце мусить зайняти передісторична археология. Її роля дуже виразна. Досліджуючи останки чоловіка в передісторичних часів, розширює вона значно загальні відомости, доставлені антропологияю, досліджуючи порівняно первісні вироби людської руки, чи то приналежні до групи приладів, чи призначені для всякого иньшого вжитку.

Належить одначе пам'ятати, що в початковій епосі істнованя чоловіка значіне археології підрядне, а то тому, що в тім періоді (маємо тут на думці добу лупаного каменя), ті найперші вироби людської руки, що переховали ся до наших часів, т. є. кременні прилади, однакові майже для всіх рас і в усіх частях світа, бо то елементарні ви-

роби, що відповідають первісним потребам, які всюди були однакові.

В пізнійших епохах, особливож у епосі металю, роля археології стає щораз важніша, а то тому, що з виробів людської руки можна робити деякі висновки про ступень культури, часто про напрям її ширеня, а що найважніше — маємо можливість дуже докладного означеня епохи.

Не належить одначе забувати, що всі ті відомости полишили би ся відорваними відомостями, коли-б ми не знали, до якої раси належать відповідні памятки, а ту власне відомість може дати тільки антропология. Найрізномородніші і найчисленніші збірки археологічні з тілопальних кладовищ не мали би для історії найменшого значіння, коли-б тайною полишило ся питанє, яка раса уживала в даній епосі того способу хованя своїх мерців. Аж в останній добі праісторії лінгвістика може бути позиточна. Досліджуване мови, як одного з об'явів людського духа, повинно без сумніву становити частину загальних дослідів подій людськості, але вони можуть сягати взад тільки до часу, в яким якась мова вже існувала; лінгвістичні отже досліді мають своє право в царині праісторії, бо можуть сягати поза історичну епоху, т. є. поза епоху писаних книг.

в певній мові, або пам'ятників із написами. Що лінгвістика відіграє важну роль в історичних дослідках, найліпшим доказом того арийське питання. Лінгвістика, відкриваючи факт язикової єдності арийських народів, доводить найліпше, що може сягнути даліше, ніж могла сягнути історія, оперта на історичних пам'ятниках; та все таки ані лінгвістика, ані історія не можуть розв'язати сього питання. Може бути, що антропологія у злучі з археологією допоможуть до докладнішого в'яснення сього питання, подаючи ближші відомости про расові відносини народів, що говорять арийськими мовами, особливо тоді, коли передісторична археологія подасть образ культури тих рас у відповідній епосі.

В дальшій протязі нашої праці будемо мати отже на увазі взаємні відносини рас.

Займемося вперед дослідом відносин рас в Європі, а опісля, на скільки покажуться потреба, і відносинами тих рас до рас в иньших частях сьвіта.

II. Расові взаємини в Європі.

Пристаюючи до дослідів над расовими відносинами в Європі, треба-б було розпочинати їх відповідно до методу уживаного зви-

чайно в історії, а власне від найдавнішої епохи і йти опісля до найновітших часів.

Та що в передісторичній антропології так само як в історії, в міру віддалення від наших часів число докладно досліджених фактів маліє, не можемо ужити того методу в сій праці тим більше, що не маємо на меті систематичного викладу праісторії від найдавнітших епох. Нам залежить передівсім на ра-сових відносинах у нинішній добі.

В дальшій викладі подамо важнітші до-бутки з передісторичної антропології. Тепер уважаємо за конечне зазначити на вступі тільки одно певне: від часу неолітич-ної епохи, т. є. менше більше від 8 до 10 тисяч літ, усі чашки на-лежать до тих рас, що нині засе-ляють Европу. Сей факт не підлягає ніякому сумнівови нині і має велике значіне, бо зміняє цілковито загальний погляд на істо-рію Европи. Доси відгравали першорядну ролю в умах істориків мандрівки народів, крім того історія нотувала кожду назву народа, зазначену в хроніках і у всіх памятках істо-ричних. Наслідком того число народів дохо-дить в історії до такої цифри, що повстає — можна скавати без пересади — правдивий хаос народів. Передісторична антропология простує ті погляди, вказуючи, що тільки не-

велике число рас заселяє Європу від дуже давних часів та що ті самі раси тривають без зміни до наших днів.

Крім того факт сей має велику вагу і для самої антропології, бо дозволяє доповнити дослід неолітичних рас дослідом на живих особах тих рас, що існують тепер; а се дає можливість докладнішого пізнання і перенесення, що так скажемо, результатів із дослідів теперішних рас на передісторичні часи, і то не лише що до фізичних, але й психічних прикмет.

Коли-б передісторична антропологія разом із геологією дала нам колись образ, навіть дуже подрібний, поочередного наступства рас, що в різних епохах заселяли Європу, було-б і тоді трудно зложити їх історію. Ми мали би понятє про фізичні прикмети, але не мали би докладних відомостей про психічні прикмети і не могли би собі відтворити образу психологічного розвитку тих рас; ми не могли би злучити праісторії з історією.

Маючи-ж певність, що частки з неолітичної епохи належать до тих самих рас, які можемо нині докладно слідити, дістаємо можливість доброго зрозуміння психологічних прикмет тих рас у передісторичній епосі.

При здобуваню хоч би найзагальніших понять про розвій передісторичних рас,

можемо зрозуміти причини швидшого або повільнішого розширювання одних, а загибелі других, особливо коли передісторична археологія подає рівночасно дані, що дозволяють поповнити осягнені відомости про степень і характер культури даних рас.

З тих причин приступаємо вперед до дослідів над расами, що існують тепер.

Нинішня людність Європи, з винятком східних околиць і північних берегів, складаєть ся з трьох головних рас, яких оселі тягнуть ся в напрямі рівнобіжників; коли посуваємо ся з півночі на полудне, подибуємо немов три різні пояси людности, зложені з рас, що дуже різняться між собою; коли-ж посуваємо ся в напрямі рівнобіжників, то подибуємо все одну расу, чи то на півночі, чи в середній Європі, чи на полудні.

Північну Європу заселяє раса ясного довгоголовця; середню, гористу частину Європи від Фіністери через Альпи аж до східної частини Карпат, займають оселі темного короткоголовця; полудневу Європу, вложену з трьох півостровів: Іберійського, Італійського і Грецького, як і поблизькі острови Середземного моря займає раса, прозвана середземноморською.

Приступаючи до подання фізичної характеристики кожної з тих трьох рас, мусимо

пригадати, що чисті раси не існують зовсім; повисше наведені також не чисті цілковито; беручи проте річ стисло, предмет нашого дослідю становлять не три раси, але три мішанини рас, зложені з трьох расових первістків.

Ті три раси на подобу води, що всякає в пісок, перехрещують себе взаємно так сильно, що на границі первісного зіткнення витворюєть ся мішана раса, в якій прикмети двох первістків рівноважать ся обоюдно і лише на кінцях осель, для північної раси на північних побережах, а для середземноморської на полудневих побережах Європи, виступають виразно прикмети властиві кожній расі; короткоголовіж лише в найвисших горах середньої Європи мають представителів чистого типу.

Подрібний дослід важніших прикмет кожної раси і їх розміщене в Європі дадуть докладніший образ тої мішанини. Перед тим одначе мусимо подати фізичну характеристику кожного типа з'окрема.

Зачинаємо від півночі.

Головні прикмети ясного довгоголовця такі :

Зріст високий — коло 1·68 м. до 1·70 м.; шкіра біла, цера ясна з виразним румянцем на лиці.

Волосє ясне, зване загально ясно-блонд, просте або легко філювате, деколи з легким золотавим відтінком.

Око ясне, в переважній більшості випадків ясныньої барви.

Вид чашки подовгуватий; пропорція ширини чашки до її довжини, взятої за 100, або чашкова вказівка, вносить коло 70 для типових чашок. Вид чашки є одною з найважніших прикмет. Глядячи на голову довгоголовця з профілю, спостерігаємо ту прикмету відразу, бо слуховий отвір випадає в рівнім віддаленю від профілю чола й потилиці. Коли дивимо ся з переду, чашка видаєть ся вузкою.

Чоло також вузке.

Лице так само вузке і довге; ніс горбатий, високий і вузкий.

Фізична характеристика короткоголовця середної Європи така:

Зріст середній — 1.65 м.; шкіра біла, гєра ясна, але не так яснорожева, як при попереднім типі.

Волосє темне в різних степенях, починаючи від барви, званої загально „темний шатен“, аж до барви, що буває звичайне означувана виразом „брунет“; се цілком темна барва, але не чорна.

Очи короткоголовця темні, т. є. темно-пивної барви.

Вид чашки у випадках скрайної короткоголовости зближаєть ся до круглого; вказівка одначе, т. є. пропорція найбільшої ширини до довжини, вносить 87—89 для типів середних нинішних короткоголовців, пр. для Сабавдців. Чашка короткоголовця, оглядана з боку, зближаєть ся теж до округлого виду, а ріжнить ся від чашки довгоголовця тим, що в останнього слуховий отвір надвірний поміщений в середині між профілем чола і потилиці, а в першого ухо дуже близько потилиці. В типових чашках короткоголовців що найменше дві третині цілої довжини чашки немов висунені в перед, а ріжниця та показуєть ся найвиразнійше на скелетових чашках. Наслідком того висунення на перед частини чолової чашки, видаєть ся лице короткоголовця цофнене в зад, немов укрите під передною частиною чашки, коли в довгоголовця лице більше висунене в перед і се відбиваєть ся ще тим більше, що чоло низше і похилене в зад. Профіль короткоголовця зближаєть ся проте найбільше до клясичного, ідеального типу грецької штуки — з лицевим кутом, зближеним до простого кута.

Наслідком сеї різниці в будові чашки й лица, око короткоголовця немов укрите під передною частиною чашки і в живих осіб видаєть ся дуже глибоко уміщене.

Лице короткоголовця радше коротке, як овальне, а часто видаєть ся квадратовим з причини висунених кутів долішньої щоки, що особливо відбиваєть ся на лицах старших і худих осіб.

Ніс короткоголовця трошки запалий, то значить має такий вид, що коли глядимо на нього з боку при нормальнім уставленю голови, верх носа лежить трошки вище ніж середина, т. є. навпаки як се бачимо в довгоголовця з горбатим носом. Ся різниця в будові носа видна не лише в формі хребта, але і в підставі носа, т. є. площі, в якій поміщені носові отвори. В короткоголовця площа та звернена в долину і трошки до переду, а в довгоголовця в долину і трошки до заду, беручи на увагу нормальну поставу чоловіка, т. є. коли осі погляду рівнобіжні до площі, на якій стоїть чоловік.

Середземноморська раса не однородна, хоч те саме можна би сказати й про расу короткоголовця середньої Європи; про відміни одначе тої раси будемо мати ще нагоду поговорити; говорячиж про саму расу середземноморську, маємо на увазі лише

той її відлом, що заселює полудневу Європу і острови на Середземнім морі.

Зріст індивідів тої раси низький: середно виносить 1'62 до 1'63 m. Барва шкіри темна. Загальна будова тіла не вказує великої фізичної сили. Кістяк і м'ясні розвинені мірно. Волосє чорне, часто переходить у кручо-чорну барву, т. є. з синявим блискучим відтінком. Очи темнопівні.

З огляду на будову чашки середземноморська раса належить до довгоголовців. Лице вузке, звичайно сухе. Ніс горбатий, римський, високий і вузкий.

Ми сказали вже, що сі три раси розміщені так, що ділять Європу на три часті: північну, середню і полудневу. Рівночасно зробили ми увагу, що між тими трьома расами не можна потягнути ніякої границі, бо вони мішають ся з собою на подобу двох пливів, що переходять у себе взаїмно на основі дифузії.

Ближшій розслід деяких головніших прикмет, певне їх степеноване в мішанині, що повстає з двох попередніх рас, дасть нам докладніше понятє про оселі кожної з них; тепер скажемо тільки загально, що ясний довгоголовець півночи пореважає виразно в отсих краях: в північній частині Великої Британії, а саме в Шкоції, в Голяндії,

Данії і даліше на схід понад берегами Балтійського моря, кінчачи на просторах, заселених Литовцями й Латвишами. Швеція, Норвегія й Ісландія творять немов осередок території ясного довгоголовця; тут сей тип переховав ся найліпше.

Про границі ясного довгоголовця на північній Сході і його сусідство з фінськими племенами будемо говорити на иньшій місці.

Оселі короткоголовця середньої Європи тягнуть ся здовж лінії від Фіністери через середню Францію, Альпи і Карпати.

Середню Францію, а власне Овернію, заселяють потомки Кельтів. Альпи і їх збіча, як північні, так полудневі, в напрямі Італійського півострова, займають теж короткоголовці. Сабавдці, що заселяють один із найвисше положених альпейських країв, уважають ся за найчистішших, найменше змішаних представителів раси короткоголовців.

Ціла стрефа земель від збіч Альп через Чехію до Карпат заселена також короткоголовцями. На найвисших верхах Карпат, у Закопанім під Татрами, живуть теж представителі тої раси усталеного і чистого типу.

Ціла довжина Карпат із їх збічами належить до осель короткоголовців.

Сей тип, найчисленніший в Європі, переходить до Азії і тягнеть ся через Малу

Азию, Вірменію, Персію аж до плоскогір'я середньої Азії, до гір Гінду-Куш і Паміру.

Оселі середземноморської раси найліпше означити так, що вони лежать на полудне від осель короткоголовців. В Європі становлять вони значний процент населення Іспанії, хоч на цілім просторі того півострова вони змішані досить однотайно з короткоголовцями, що зайшли туди пізніше.

На Італійським півострові можна відрізнити виразно два расові елементи. На півночі, почавши від збіч Альп, тягнуть ся оселі короткоголовця, але чим більше до полудня, можна добачати щораз сильнішу домішку середземноморського елемента, аж у кінці на полудни, особливо в Сицилії, яку можна вважати продовженням півострова, середземноморський елемент стає майже чистий. На Грецьким півострові расові відносини апальогічні, хоч помішане первістків більше хаотичне. Все одначе на полудневих окраїнах має перевагу середземноморський елемент.

Ми сказали вже, що всі острови Середземного моря заселяє середземноморська раса, а треба ще додати, що на островах західної половини того моря ся раса переховала ся в значній чистоті. Крім осель в Європі заселяє середземноморська раса Канарійські острови, північні побережа Африки і сти-

касть ся безпосередно з хамітською расою (Феляги в Єгипті) і дальше з семітською расою в Азії (Сирийці, Араби). Обі останні раси, т. є. хамітська й семітська, разом із властивими середземноморцями належать до одного типу темного довгоголовця.

Розміщене головнійших расових
прикмет.

Ми пізнали в головних нарисах нинішні оселі трьох головних європейських рас і сказали, що раси ті властиво не межують із собою, але взаємно проникають себе, втворюючи мішанину, посередню расу.

Розслід тих мішаних рас цікавий з багатьох причин, а головно як явище перехрещування; та нам залежить передівсім на означеню загального характеру самого процесу перемішування, бо се дасть нам можливість висловити деякі висновки загальнійшої природи, що можуть служити як важні історичні вказівки. Для пізнання характеру того процесу перемішування рас треба розслідити розміщене поодиноких расових прикмет у теперішній мішанині.

Розміщенє чашкової вказівки в Європі.

Численні праці довершені в різних місцевостях Європи над чашковою вказівкою дають можливість нарисованя відповідної мапи. Маємо власне перед собою мапу, опрацьовану Уїлліамом З. Ріплем.¹⁾ На тій мапі чорна барва означає вказівки 87—89; в міру знижуваня вказівки барва стає яснійша і переходить остаточно в цілком білу при вказівці понизше 77. Всіх степенів є сім; кожда група різнить ся від попередньої двома одиницями. Вже з попередніх даних про оселі трьох головних рас Європи можна бачити, що найвисші вказівки припадають на середні території осель короткоголовців. Мапа Ріплек представляє се поглядом.

Перша, найдалше на захід висунена пляма чорної барви (вказівки 87—89) займає середину Овернії у Франції; друга більша чорна пляма, відділена від першої невеличким, трошки яснійшим пояском барви, займає цілу височину Альпейську. Опісля слідує перерва, а далше чорна пляма прямує на полудне понад берегом Адріатського моря,

¹⁾ L' Anthropologie з р. 1896, ст. 518.

через Босну, Герцеговину, Чорногору і Далматію.

Ріплей опрацював лише мапу західної і середньої Європи; отже для її доповнення належить цілу Карпатську височину означити коли не чорною плямою, то в кождім разі дуже темною (чашкова вказівка у західних Карпатських гірняків виносить 85—86, у східних 84—85)¹⁾. Всі ті плями оточують ясніші барви в міру віддалення від середини плями. Поменшуване темної барви на північ і поступенна її переміна на ясніші барви — досить правильні. Ся поява зменшить від того, що чашкові вказівки зменшують ся поступенно в тім напрямі, витворюючи правдивий правильний арифметичний ряд, що поменшується ся.

Сю появу можна найліпше оцінити, коли візьмемо на увагу просту лінію, що переходить від Альпейської височини, пр. із Савадії на північ через східні департаменти Франції, дальше попри східну границю Бель-

---

¹⁾ Вказівки на мапі Ріплєя значно висші від поданих у праці Топінара; останній подає вказівку для Овернії 84—85. На ті ріжниці не звертаємо уваги, бо нам залежить не на стислості обсервації даного факту, але на його загальнім характері. Ріжниця певно заходить тут задля иншого методу помірів.

гії, опісля через Голандію аж до заливу Зуй-дерзе. На тій лінії подібують ся всі вказівки, почавши від групи 89—87, аж до вказівки понизше 77, а кожда група займає на тій лінії майже однаковий простір. Так само коли візьмемо другу лінію рівнобіжну до попередньої, що веде від східних збіч Альпейської височини до підстави данського півострова, побачимо, що розклад вказівок буде цілком подібний. Взагалі коли будемо посувати ся дальше на схід, побачимо, що кожда лінія, яка веде з середньої Європи до берегів Балтійського моря, представить нам аналогічну появу; мапа Ріплея вказує нам сей факт на перший погляд. Ся поява залежить від перемішання двох ріжних расових первістків: ясного довгоголовця з одного боку і короткоголовця середньої Європи — з другого.

Не задавано собі досі питання: до якої епохи належить віднести сю появу перемішання двох типів. Брока достеріг її перший у Франції. Короткоголовцям Овернії надав він назву Кельтів, а довгоголову расу назвав загально расою Кимрів, розуміючи під нею германську расу взагалі. Тим способом Брока погоджував по-трохи той факт із пануючою тоді теорією Макса Міллера про мандрівки народів із Азії, маючи на думці історичну епоху. Коли сю появу добавлено і

в Німеччині, повстала теорія, відповідно до якої північний довгоголовець є представителем Арийців, а короткоголовець представляє якусь незнану расу тубильчу, правдоподібно туранського, азійського походження.

Поява поступеного зменшування чашкової вказівки існує і на землях Славян, що займають рівнини положені на північ від Карпат; розслідам її у нас присвятимо кілька слів.

Вже перша праця, що дотикає фізичної характеристики галицького населення і вийшла з під пера проф. Маєра та д-ра Коперницького,¹⁾ вказала, що чашкова вказівка зменшується в міру віддалення від верхів Карпат до північної рівнини. В відповіднім місці (ст. 158) сеї праці читаємо:

„Сей цікавий факт, що однаково між руським і польським населенням короткоголового тип чим раз більше розповсюднений в міру того, як людність поселяла ся щораз ближше до верхів рік, міг би мабуть насунути гадку, що між топографічною прикметою якоїсь околиці і типовою будовою голов у тамошнього населення може заходити певна причинова звязь. Але такий згодом про подібний вплив

---

¹⁾ „Charakterystyka fizyczna ludności galicyjskiej“, Краків, 1876 р.

протівив би ся найбільше узасадненим і переважно признаваним гадкам антропологів про вплив окруженя на фізичний тип чоловіка; ми повинні проте вижидати поясненя сього факту дорогою історично-етнольоґічних розслідів про наш край“.

В другій серії розслідів автори почали сумнівати ся про істноване сього факту, бо кажуть: ¹⁾ „Хоч проте факт, що впливає в попередніх спостережень і виказує певну звязь між степенем брахікефалії у Поляків і їх топографічним розміщенем із одного, а краніольоґічним типом Русинів із другого боку, представив ся нам на разі так значучо, як на те заслугував під антропольоґічним зглядом, то на підставі нинішніх спостережень не лише значіне сього факту, але й сама його актуальність сильно захитані“.

Те хитанє і непевність в оцінці повисшого факту походять головно звідти, що автори шукали його виясненя в ріжницях, що заходять між польським і руським племенем, як на те вказує дальший уступ. ²⁾

---

¹⁾ Zbiór wiad. antrop. kraj. I, 9, 1885, ст. 62.

²⁾ Тамже, ст. 63.

„Між долішняками в Поляків із надвислянських низин короткоголової форми найбільше розповсюджені (76%), у Поляків осілих на Русі (східна Галичина) вони найменше численні (57%). За те посередноголові і довгоголові форми в останніх два рази частіші (25% і 17%), як у перших (12% і 9%). Остання обставина, що виходила вже з попередніх наших спостережень, стверджувала би немов наші уваги, висказані тоді про походжене збочення в Поляків на Русі від головного типу і мала би велику антропологічну вагу, коли б її колись потвердили спостереження, численніші і певніші від дотеперішніх. Проте не кваплячись із прийнятем повисшого спостереження, що насуваєть ся нам вдруге, за антропологічну ціху фактично усталену, маємо в ньому одначе подробицю, гідну уваги і окремого розсліду. Скажемо виразнійше: 300 добрих спостережень кефальометричних про Поляків із руських повітів і стільки-ж із надвислянських низин, довершених одною особою, можуть рішучо розвязати сю важну квестию“.

Близші і докладніші розсліди доказали, що погляд сей цілковито справедливий: чашкова вказівка в Галичині обнижаєть ся від заходу на схід; залежить се від примішки середземноморської раси в східній Га-

личині. Та сама поява існує і на верхах Карпат, бо в Закопанім виносить вказівка 85—86, а коло Чорногори ледви 84; та все таки факт поменьшувая чашкової вказівки існує на лінії Закопане-Краків так, як і на лінії Чорногора-Львів.

Важнійшою річю є, що сей факт можна спостерегти не тільки в границях Галичини, але й значно дальше на північ.

Наші розсліди в границях польського королівства, а власне в губернії Люблинській, Радомській і Ломжинській, та на Литві, разом із дослідями довершеними иньшими дослідниками, дозволюють нам усталити сей факт для цілого простору на північ від Карпат. Коли розслідимо чашкові вказівки на лінії, поведеній з верхів західних Карпат, Закопаного, через Краків і Варшаву до границь Литви і дальше через Литву, Жмудь, то переконаємо ся, що розклад вказівок буде такий самий, як на лініях, розсліджуваних перше в середній і західній Европі.

Ріжниці не дотикають основної прикмети появи, опертої на поступеннім зменьшувая вказівки, або короткоголовости. Релятивні ріжниці опирають ся на тім, що вказівки на верхах Карпат трохи низші; хоч спад від верхів гір до долини Висли виразний; посередні вказівки 82—81 займають

значно більший простір, бо тягнуть ся через Королівство польське аж до Литви. Дальший виразний спад починаєть ся на Жмуди і кінчить ся в границях осель нивісних Латишів вказівкою 78. Для расових відносин, що дотикають славянських земель, які лежать дальше на схід, бракує доси подрібних даних, аби можна було на основі тої одної ціли дати якоесь понятє про расові відносини; поговоримо проте про них на иньшій місці.

Говорячи доси про короткоголовців середньої Європи, ми мали на увазі їх відносини до раси довгоголовця півночи; тепер скажемо ще кілька слів про відносини раси короткоголовців до полудневої раси, се-б то Середземноморців.

В сути річи засаднича поява полишаєть ся й тут, бо головні чинники ті самі, т. є. помішанє двох расових елементів: короткоголовця і довгоголовця; але другорядні обставини, які зрозуміємо в дальшій тягу, вплинули на те, що сама поява не виступає на так великім просторі. Коли прим. візьмемо лінію від середини Овернії до Ліонського заливу, то отримаємо також ряд поменшуваних вказівок чашкових від 87 до 80. Але найбільше характеристична буде лінія, що веде з середини Альпейської височини через Апенінський півостров аж до полудневого його кінця; на

тій лінії зменшуєть ся чашкова вказівка так само, як на лінії, що веде з середини Альпейської височини до Голандії, а властиво до залуви Зуйдерае.

В иньших частях Европи пропорція вказівок трохи відмінна, але ті краї лежать, що так скажемо, на кінцевих лініях Европи і поза границями головної появи перемішування двох расових первістків. І так до Іберійського півострова дістало ся відповідно не велике число короткоголовців, при тім діставали ся вони там у ріжних епохах і ніколи не утворили однородної, аби тої маси. Засадничим елементом расовим Іспанії полишили ся Середземноморці, хоч крім короткоголовців (Кельтів) в Іспанії є виразні сліди елементу ясного довгоголовця півночі, на що зрештою є докази і в історичних часах.

В Англії, в четверторядовій епосі, належали первісні жителі також до середземноморської раси. Опісля, коли той край став півостровом, дістала ся до Англії тільки невеличка частина короткоголовців; далеко більше прибувало їй північних первістків расових, і тому то вказівка в Англії однастайна на всім просторі; вона виносить усюди коло 78, виказуючи виразну перевагу довгоголових первістків.

Данія, Швеція і Норвегія — се немов батьківщина ясного довгоголовця; в тих краях полишив ся найчистіший тип, а чашкова вказівка — беручи на увагу простір і залюднене — найнижша.

Розклад чашкової вказівки дає нам можливість представити загальний нарис расових відносин в Європі. Загальний образ тих відносин відповідно досить простий і в кількох словах представляєть ся так: В середнім гористім поясі Європи є деякі околиці, в котрих переховуєть ся короткоголовець в чистій відміні, а то: в середині Овернії, на цілій височині Альпейській, в горішній частині Балканського півострова, вкінці на верхах Карпат. Коли візьмемо на увагу вказівки від найвисших до 83, то простір занятий короткоголовцем, буде розтягати ся від Фінїстери через цілу середню Францію і середину Європи аж до Дніпра; понад те короткоголовці займають майже цілий Балканський півостров.

Відносини короткоголовця до довгоголових рас від півночі і полудня означає дуже добре поступенне, повільне зменшуване чашкової вказівки. Се факт великої ваги, бо вказує, що відносини тих двох первістків расових травають дуже давно, а впливом їх є перемішуване тих двох відмінних первістків

протягом довгого часу і то як від півночі, так і від полудня.

Зріст.

При розсліді перемішування рас чашкова вказівка є найважнішою прикметою, але й інші ціхи, як прим. зріст, дають теж важні дані, бо зріст належить до дуже постійних расових ціх.

Знаємо вже, що ясний довгоголовець є високого росту, короткоголовець — середного, а середземноморець — низького. Тому, що ми пізнали вже оселі тих трьох рас в Європі, проте можемо з гори провидіти, який буде результат розсліду сеї расової ціхи. Що тикасть ся західної і середної Європи — зріст мусить бути найбільший на півночі, найменший на полудні. Погляньмо, які подробиці представляють під тим зглядом нинішні європейські держави.

Зріст у Франції. Найдокладніше розсліджений зріст людности нинішньої Франції, завдяки невтомній енергії Брока і його школи. Подрібні розсліди, ведені найрізномроднішими методами, виказали, що одна частина, північна, має найвисший зріст, середна частина — низький, третя частина полуднева, оперта на Піриней, має зріст се-

редний. Сі різниці залежать від того, що в північній Франції є найбільша примішка ясного довгоголовця; в середині, як уже знаємо з розслідів над вказівкою, скуплені садиби короткоголовця, а на полудни, хоч зріст середземноморської раси найнижший, то первісток ясного довгоголовця полишив ся тут у значнім числі, підносячи наслідком того пересічну цифру зросту; середна отже височина, як скуплене короткоголовців, дає найнижший зріст. Мандрівки ясного довгоголовця, що йшли до Іспанії, затримували ся якийсь час перед Піринеями, як природною перешкодою і піднесли зріст давнішого населеня полудневої Франції.

Подрібні мапи зросту дуже цікаві, бо дозволяють у численних випадках ствердити напрям мандрівок або також повільного ширеня якоїсь раси в давніших територіях.

Одною з найцікавіших мап, що представляють поглядом відносини двох головних рас у Франції, є мапа, уложена на отсій засаді оцінки зросту: В кождім департаменті обчислюють цифру пописових, яких зріст перевишає 1.732 м. на загальне число 10.000 пописових. Показуєть ся отже, що найбільше число 1560 випадків високого зросту випадає на північні департаменти, а найменше, 316 на середину Овернії.

Коли угрупуємо всі департаменти Франції у двох частинах так, що в одній полишимо ті, в яких виходить надвижка від 1560 до 694, а в другій від 686 до 316, то Франція розпаде ся на дві майже рівні частини, а передільна лінія буде йти рівнобіжно і майже в рівнім віддаленю від бельгійської границі на півночі і від полудневої границі, або лінії Піринеїв.

Зріст у Бельгії. Бельгія за малий край, аби з його даних можна було робити подрібні висновки; зазначимо лише, що середній зріст дорослих жителів Бельгії вносить по обчисленнях Кетелста 1'688 м., коли пересічна для Франції вносить 1'650 м. Положене Бельгії на північ від Франції оправдує вповні сю ріжницю.

Зріст в Англії. Цікаву появу що до зросту представляє Англія. Ми бачили, що чашкова вказівка однакова майже на цілім просторі Англії і подали причину сеї появи, а то, що обі перемішувані раси належали до довгоголовців, але ріжнили ся зростом. Давніша раса належала до первістку середземноморців і приходила з полудня Европи, пізніша раса була високого росту і приходила з півночі Европи. По причині сеї ріжниці зросту бачимо в нинішній Англії поступенне збільшуване зросту від полудня

на північ. На полудневім березі середна цифра зросту спадає в деяких околицях до 1'63 м., а навіть до 1'61 м., на північ знов зріст збільшаєть ся поступенно і доходить у Шкоції середно до 1'71 м.

Зріст у Швеції й Норвегії. Зріст населеня тих країв належить до найвисших і виносить середно: для Швеції 1'69, для Норвегії 1'71 м. Є певна аналогія в появі зросту між Швецією і Норвегією з одного, а Шкоцією з другого боку. І тут і там зріст збільшуєть ся до півночи; і тут і там найвисший зріст ховаєть ся в горах і на дрібних, глибоко всунених у море північно-західних допливах. Належить одначе додати, що Норвежці висші від Шкотів і є найвисшим народом в Європі — принайменше в деяких округах.

Зріст у Німеччині. Осередком найвисшого зросту для німецького народу є підстава Данського півострова; звідси зменьшаєть ся зріст у полудневім, а властиво східно-полудневім напрямі.

Зріст на Італійськім півострові. Найвисший зріст спостерігаємо в Венецькій провінції, що поясняєть ся тим, що край сей лежить зараз при воротах, якими північні орди могли входити до Італії.

В Піємонті, з причини близького сусідства зі збитою альпейською групою короткоголовця, зріст низький. Трошки збільшаєть ся він у Тосканії, дальше на полудне зменьшуєть ся поступенно і доходить до мінімум зросту для Європейця на острові Сардинії, де виносить середно заледви 1·58 m.

Сей подрібний розбір расових відносин, що впливають із розеліду зросту, кінчимо увагами, які подав Топінар в кінці розділу, де говорить про зріст в Європі.

„Європа, з причини ріжнородности зросту, дає можливість робити студії над великими стежками рас, що стирають ся з собою. Три головні європейські раси істнують у більших або меньших групах, що в численних випадках зникають, немов би розпливали ся одна в одній. Та коли поминемо подробиці, ті три раси представляють ся так:

Раса ясного довгоголовця в найчистійшій стані істнує на острові Ісландії, в Норвегії і Шкоції. На полудни Шкоції зріст зменьшуєть ся поступенно. З Норвегії, через Швецію й Данію, як і через Фінляндію, переходячи на територію Росії, обнижаєть ся також.

В деяких околицях зріст збільшаєть ся трохи, приміром довкола полудневих берегів Балтійського моря, а звідти у трохи скіснім

напрямі на полудневий захід — до Вестфалії, Люксембурга і рівнин Шампанії, далше знов аж до узгір'я Бургундії, але як загальна поява, існує безнастанне поменшувале до полудня. Найдовша лінія постепенного поменшування веде з Фінляндії через Королівство польське і Австро-Угорщину, звідки йдуть три відноги: перша — в напрямі Сербії, друга — в напрямі Піємонта, а третя — аж до полудневих країн Італії.

Північне море в Калетанським проливом і Балтик становлять первісне або друге огнище ясного довгоголовця, коли береги Середземного моря становлять первісну садибу темного довгоголовця. Між тими двома первістками довгоголової раси подибуємо расу короткоголовця середного росту“.

Барва волося, очий, шкіри.

Барва волося, очий і шкіри може бути також предметом студий для докладнійшого означення відносин рас в Европі, а то тому, що три головні раси європейські різнять ся значно на тій точці. Наслідком мішання рас повстають посередні барви.

В барві волося, при перемішуваню європейських рас, творять ся всякі можливі відтінки, від кручо-чорної до найяснійшої,

майже білої. Поміж тими двома скрайніми барвами укладано кількадесять прібок волося з так степеновими барвами, що прібки, які лежали побіч себе, не ріжнили ся майже.

В барві шкіри заходить та сама по-ява. В Европі існують численні відміни барви шкіри: від білої, делікатної, з сіткою волоскових начинь — у жителя півночі, аж до сіңдої, темної шкіри середземноморця.

Барва очий дає знаменитий приклад повставаня посередних барв: коли одно з батьків має очі півної барви, друге синьої, в дїтїй буває барва очий в численних випадках зелена; є се той самий результат, який отримує маляр, коли мішає з собою сі дві барві.

Одначе для означеня відносин расових первістків у певній мішанині не стільки має значіня розслід витворюваних мішаних барв, скільки присутність барв, властивих кожній расі посеред даної мішанини. Та за-сада показала ся найпрактичнішою і служи-ть основою для всяких нинішних праць в обсягу антропологичної характеристики кожної людности, а одержані сею дорогою результати вдоволяють вповні.

Для докладнішого пізнаня результатів, осягнених в Европі, подаємо кілька цифр, що дають докладне понятє про взаємні від-

носини расових первістків у трьох краях, а то: Скандинавії, Франції і Іспанії. Подані цифри представляють процентові відносини.

На сто одиниць.	Скандинавія.	Франція.	Іспанія.
Чорне волосе	4,3	10,4	39,4
темне "	11,2	16,7	35,2
ясне "	43,0	29,0	4,2
ясно-блонд волосе	6,4	4,4	0,6
рудаве "	1,8	1,9	0,3
чорні очі	2,1	4,5	21,5
темні "	6,3	14,1	19,7
півні "	6,3	10,7	16,4
сиві "	17,2	26,2	18,5
сині "	68,4	44,5	23,9
сніда шкіра	17,8	49,1	66,5
посередня шкіра	4,6	8,6	18,9
ясна "	77,6	42,3	14,6

Переглядаючи отсю таблицю можемо легко здати собі справу з відносин трьох расових первістків у кождім тім краю.

Аби ті відносини зробити виразніиши ми, викидаємо з рахунку мішані барви, по середні, а полишаємо лише темну і ясну барву; тоді отримаємо таку табличку:

Темне волосе	15,5	39,1	74,6
ясне "	75,8	63,5	23,3
темні очі	8,1	18,6	41,2
сині "	68,4	44,5	23,9

темна шкіра	17,8	49,1	66,5
ясна „	77,6	42,3	14,5

Посуваючи аналізу дальше, для осягнення відносин расових типів, лучимо темну барву волося, очий і шкіри в одну групу, а ясну барву у другу; тим способом отримаємо просту пропорцію типів:

	тип блондина	темний тип
Скандинавія	77,3	13,8
Франція	39,2	49,9
Іспанія	20,5	60,7

Коли-б ми тим самим способом розслідили народи середньої Європи, прим. беручи на увагу Данію, Німеччину, Італію, то отримали би ми аналогічний результат: ясна барва очий і волося, що переважає на півночі, зменьшується поступенно на полудне, і навпаки — темні барви переважають на полудні, а зменьшують ся на північ.

Коли посунемо ся дальше на схід, побачимо сю саму появу. Коли з литовсько-славянських земель поведемо лінію приміром від Ковна через східні повіти Королівства польського і східну Галичину до Чорногори, то синя барва очий буде поступенно меншати в міру, як будемо посувати ся від півночі на полудне. На Жмуди число синіх очий доходить до 60%, а в околиці Чорногори спадає до 2%.

Невелике число розслідув, довершених досі, не дозволяє нам поставити так докладні цифри, які подали ми для західної Європи, але вони й так вистають, аби вказати цілковиту аналогію до расових відносин, пізнаних докладно в середній і західній Європі. Про деякі, зрештою незначні різниці будемо мати нагоду поговорити на інших місцях. Тут зазначимо тільки певну властивість, що ціхує східню Європу: на верхах Карпат ріст короткоголовіїв збільшаєть ся. В середній і західній Європі ріст, як ми бачили, зменшаєть ся поступенно від півночі на полудне, що залежить від того, що ріст ясного довгоголовця високий, ріст короткоголовця середньої Європи середній, а середземноморця низький. Отже відлам короткоголовців, що заселяють Карпати і краї Балканського півострова, визначаєть ся ростом вишим від середнього. Появу сю можна заважати і далше на схід, а то в полудневі частині російської держави.

З тою одною виїмкою, що дотикає тільки одної ціхи, росту, взаємні відносини трьох головних рас західної і середньої Європи однакові. Чашкова вказівка, барва шкіри, волося, очий, ріст — вказують, що найважливішою загальною ознакою тих відносин поступенне перемішуванє тих трьох рас. Се

стан річи представляють найліпше мапи, опрацьовані для кожної признаки з окрема. Переглядаючи ті мапи по черзі, можна бачити докладно появу взаїмного проникання одної раси в оселі другої.

Коли-б хотів хто представити сю появу на одній мапі, мусів би її уложити так, аби кожда з трьох рас була означена иньшою барвою. Расу ясного довгоголовця належало би представити за помічю ліній, що виходили-б із Ісландії, Шкоцїї, Норвегії і Швеції. Ті лінії розходили би ся промінисто по цілій Европі, досягаючи північних берегів Африки і Малої Азії, а на сході через закаспійські степи західно-північних збочів середно азійської височини. Барва, що мала-б представляти расу темного довгоголовця, обіймаючи побережа Середземного моря, йшла би з країв полудневої Европи промінисто на північ аж до Швеції і Норвегії, до північних границь Литви, а через ворота поміж Чорним Морем і Карпатами досягала-б рівнин полудневої Росії аж поза Дніпро.

Оселі короткоголовця кельто-славянської раси займають, як знаємо, середину Европи поміж двома попередними расами. Барва, що представляла-б ту расу, була-б темна в середній Европі, де короткоголовці сидять збитими масами, а на північ і по-

лудне блідніла-б, доходила-б одначе і до пудневих і до північних країн Європи.

Бачимо отже, що взаїмне прониканє трьох рас є найзагальнішою появою в расових відносинах Європи.

Є то поява першорядного значіння, якої пізнанє мусить засадничо змінити дотеперішнє розумінє мандрівок народів в історії. Що мандрівки істнували, се не підлягає ніякому сумнівови, бо вони добре відомі навіть в історичних часах; розходить ся одначе про їх вплив в історії у твореню повітних держав. Іще недавно думано, що всі народи Європи, які говорять арийськими мовами, прийшли з Азії. Факт, вияснений вище, заперечує цілковито сьому поглядови і вказує, що історичні мандрівки більших або меньших орд не змінили засадничих первістків расових.

Коли візьмемо надто на увагу доказаний нині факт, що від пори неоліту всі копальні скелети людські належать до того самого населеня, з огляду на расові зложники, що й нині істнує, то тим більше буде ясне, що про мандрівки в давнійшій розумію річи не може бути бесіди.

Поява поступеного зменьшуваня чашкової вказівки від височини середньої Франції в напрямі берегів Північного моря була

найперше доказана французькими вченими. Брока завважав відразу, що ся поява залежить від помішання двох різних первістків расових. Сей учений старав ся опісля віднайти вказівки, що стверджували-б сю появу в історичних часах, при помочи даних, зачерпнених із римських істориків, а головню з Цезара.

Цезар, як відомо, говорить, що за його часів ділила ся Галія на три стрефи, з яких кожда була заселена відрубним народом, і то — посуваючись із півночі на полудне — Бельгами, Кельтами й Аквітанами. Кождий із тих народів ридив ся иньшими правами, мав окрему мову і звичаї. Гарона відділювала Аквітанію від осад Кельтів, а Секвана і Марна відділяла останніх від Бельгів. Осади Кельтів розтягали ся аж до Гельветії і до Рену.

Означене Цезара годить ся вповні з результатами, досягненими при помочи антропологічних розслідів. Жителі Аквітанії відповідають середземноморській расі, що й нині має перевагу в полудневій Франції. Кельти — то нинішні короткоголовці, що й нині заселяють середню Францію. Бельги — то представителі північної раси.

Брока, покликаючись на сей уступ із Цезара, полишив короткоголовцям давню їх

історичну назву Кельтів, а північну расу, в якій переважає тип ясного довгоголовця, охрестив іменем раси Кимрів, позиченим від історика Террі.

В дальшій ході антропологічних дослідів показало ся, що Німці також не однородний нарід, що німецька людність складаєть ся також із двох первістків і то з таких самих, які знайдено у Франції.

Німецькі вчені, як ми бачили з огляду в першій розділі, займали відрубне становище. Опираючись переважно на лінгвістиці й археології, поставили собі за задачу розв'язати отсе питанє: котрий зі знаних антропологічних типів, що належать до народів, які говорять арийськими мовами, належить уважати за первісних Арийців? Досліди в тім напрямі не довели до результатів, що могли би розяснити темноту праісторії. Догадуючись, що первісними Арийцями може бути лише раса північного довгоголовця, належало-б знов говорити про деякі мандрівки, хоч у противнім напрямі. Що тикаєть ся раси короткоголовців, вона як неарийська по думці тих учених, мало звертала на себе уваги. Вони думали, що ся раса туранського походження та що в історії людськості вона відгравала лише підрядну ролю.

Антропологічні розсліди на землях, що лежать на північ від Карпат, головню між Поляками й Литовцями, дозволяють поставити докладніші висновки, вказані французькими вченими. Постепенне зменшуване чашкової вказівки доказує безперечно, що населене Польщі і Литви витворювало ся на місці та що той витвір відбував ся в передісторичній епосі, починаючи що найменше від кінця неолітичної епохи.

Здогад мандрівки Поляків і Литовців абсолютно не можливий, бо тоді не можна-б вияснити, з яких причин Поляки, прийшовши до Європи, станули рядами в лініях, що йдуть від Карпат до півночі, таким способом, що найвисші вказівки найшли ся на верхах Карпат, а найнижші на північних окраїнах Польщі, коли посередні вказівки найшли ся по середині, то значить, на властивім собі місці. Так само Литовці, хоч мають висшу вказівку, займили полудневу частину краю, а Жмудини, з низшою вказівкою, муіли займати місця ще висше на північ. Взагалі факт постепенного проріджуваня темної барви волося і очий, при збільшуваню числа синіх очий і блондинових типів, вказує, що оба сі народи творили ся на місці і в тій самій епосі.

А що ся поява виступає однаково на західних збочах Карпат, в чисто польських повітах, і на східних збочах Карпат, т. є. в руських повітах, тому належить догадуватись, що поділ поселеного тут народу на два племена: польське і руське — належить до історичних фактів пізнійшої доби.

Та знов обставина, що появу зменшувания чашкової вказівки можна бачити в дальшій тягу на північ, на землях заселених Литвинами і Жмудинами, доказує, що процес витворюваня народів на порічу Висли й Німана з двох засадничих первістків расових і то на цілім просторі від Карпат аж поза границі Жмуди, був ранший від твореня арийських мов. Антропологічні розсліди населеня Франції й Німеччини, та в деяких східних країнах, дають можливість докладної оцінки вартости лінгвістичних студий для праісторії.

Всі више названі краї заселені народами, що складають ся з тих самих двох засадничих первістків расових і дуже правдоподібна річ, що витворюване тих народів відбувало ся в одній епосі, або в епохах не дуже віддалених від себе. Щож бачимо під лінгвістичним зглядом? Франція говорила кельтською мовою, нині говорить романською; в Німеччині існує відрубна мова, що є

одною з арийських галузій. На території давньої Польщі маємо дві мови, з яких кожда належить до первісних арийських, хоч землі на берегах Висли й Німана належать до тої самої антропологічної формації.

Бачимо отже, що докладний розслід відносно раси ясного довгоголовця на землях давньої Польщі виясняє докладнійше взаїмні відношення двох найважніших елементів расових Європи; границя сфери ясного довгоголовця і правдоподібної його первісної осади зарисовуєть ся виразнійше. Ми бачили вже, що тип ясного довгоголовця переховав ся найліпше в Ісландії, Шкоції і Скандинавськім півострові. На континенті Європи береги Північного і Балтійського моря належать також до садіб тої раси, бо тип сей тут іще дуже виразний. Властиву границю сфери ясного довгоголовця становить лінія, що йде від Фіністери через Альпи і гористу частину середної Європи, а в кінці через Карпати; і хоч далше на полудне від сеї лінії є ще численні сліди сеї раси, то все ся лінія, що йде через збиті маси короткоголовця, мусить бути уважана за границю для раси довгоголовця.

Полишаєть ся нам іще прослідити східну границю Європи для пізнання расових відно-

син і тої сторони. Мова тут головню про расу ясного довгоголовця, яка в останній епоєї праісторії і так само в історичній добі, відгравала першорядну ролю в еволюції людськости.

В західній і середній Европі расові відносини опрацьовані достаточню. Результати подані нами можуть уважати ся як достаточню доказані; тому й подавали ми їх не цитуючи жерел, як факти прийняті загально і безперечно. Для східного погранича Европи таких подрібних даних, що дотикали би кожної околиці, нема досі. Є одначе дві загальнійші праці, що вистануть цілковито до зрозуміння загальних відносин рас на тім просторі.

Перша праця К. Зографа,¹⁾ професора москов. унів., дотикає великоруського населеня. Праця ся належить до найповажнійших у дотеперішній антропольогічній літературі: а хоч вона в деяких подробицях не досить строго викінчена, то одначе остаточний результат, що дотикає відносин загальнійшої

---

¹⁾ Труды отдѣла антропологии, т. XV. Н. И. Зографъ: Антропологич. изслѣдованія мужескаго великорус. населенія Владимір., Ярослав. и Костромскоѣ губ. Москва, 1892.

натури, годить ся з результатами иньших авторів.

Тому що великоруська людність становить на північнім сході останню, кінцеву групу європейської раси, то щоби дати читачеві нагоду пізнати цікавіші висновки, наведемо тут деякі уступи з останнього розділу праці Зоґрафа, що дотикають расових відносин.

„Результати осягнені мною і Н. І. Джином, а заразом дані, які подає література, особливо праці Таранецкого, дра Емме, К. Г. Ікова, Д. Н. Анучіна, А. Н. Краснова, переконують, що Великоросія не має єдиної людности, але навпаки обіймає мішанину кількох типів, як здасть ся, численних і різних між собою. Автори, що займали ся тим предметом, не годять ся з собою що до кількості тих первісних типів. Вільшість, у тім числі майже всі, що досліджували культуру і мову російську, є тої думки, що російський народ, а особливо Великороси в центральних губерніях, походять із перемішання двох типів: славянського — зайшого, отже не корінного для Великоросії і другого — старинного, корінного, який одні прозвали фінським типом, другі знов загальнішою назвою — уральсько-альпейською расою“.

Аби дати читачеві докладний образ того перемішування сусідніх типів, а радше двох різних рас, наведемо тут погляд найвизначнішого етнолога нинішньої доби, проф. Е. Т. Гамі, висловнений у вступній прелекції в Музею Антропологии¹⁾ в 1885 р., погляд, що є остатнім словом науки в царині народознавства.

Предметом тої прелекції є загальні уваги про жовту расу. Тому що відносини одної раси до другої становлять одну з найцікавіших появ, а рівночасно є одною з найважливіших загадок історії і праісторії, то ми не обмежимо ся наведенем гадки знаменитого ученого виключно в питаню відносини європейської до азійської раси, але подамо кілька виїмків, що дотикають теж відносини жовтої раси до иньших сусідніх їй народів, а то для доповнення образу перемішування сусідніх рас у загалі.

По короткім вступі, що містить історичні відомости про жовту расу, приступає автор до властивого предмету.

„Відріжняємо вісім відног головного пня жовтої раси; відноги ті сусіднують із собою досить близько, є більше або меньше

---

¹⁾ L' Anthropologie, 1885, т. VI, ч. 3.

численні і більше або менше розгалужені. Даємо їм тимчасом отсі назви: монгольська, турецька, індо-монгольська, алевтська, тунгуська, аїно, китайська і ескимоська. Назва першої відноги, монгольської, буває невластиво уживана для означеня цілого пня.

Монголи творять громаду, що числить два до три міліони, і займають простір між Сибіром, Китаєм, Манджурією і Туркестаном. Ділять ся вони тепер на східних Монголів, західних (званих Калмиками) і на Бурятів (що називають ся теж північно-східними Монголами).

Монголи, до якої з отсих трьох груп не належали-б, увидатнюють найліпше в своїй фізичній і моральній характеристиці тип жовтої раси. Подаючи характеристику кожної групи з'окрема, зібрали ми всі щіхи, які можна знайти, порозкидані поодинок, між усіма азійськими народами.

Щіхи ті такі: волосє грубе, тверде, в перерізі докладно колесовате. Барва шкіри переходить від блідо-цитринової до темно-жовтої, а навіть червоनावої. Око темне, скісне, що залежить від певного фалдованя шкіри в долішній повіці; кістна будова очних долинок не має ніякої участи у скісности очий. Чашка коротка, доходить деколи до скрайної короткоголовости, зі вкавівкою

98, 21, т. є. до майже колесоватої форми пересічна вказівка переходить 87; склеплі чашки низьке. Кістна будова лица відповідає цілковито будові чашки: коротка, широка, квадратова. Найбільше характеристична будова лицевих костий, сильно розвинених, що вибігають у гору і на зверх. Наслідком такої будови яромві луки віддалені від чашки і видні. Це кладно при огляданю чашки з гори. Саме власне будова лицевих костий є причиною незвичайної ширини лица, якою визначається тип жовтої раси“.

Дальше подає автор характеристики Калмиків, вказуючи, як легко підлягають вони асиміляції під впливом російської культури і переходить до опису другої з черги відноги — турецької.

„Другу відногу становлять старинні Турки, колись найбільше зближені до Монголів; північна турецька віднога, відірвана від інших під час великих нападів із кінцем середніх віків, заховала ще по часі свій старинний вигляд. Ті північні Турки несуть нині назву Якутів; вони живуть над Ленною числом коло 200.000. Деякі групи того племені, приміром Уча, Хета — переходять до нині дуже виразні ціхи монголів“.

Інші Турки, числом коло 20 мільонів, звані під загальною назвою Туркоманів, ви-

шані більше з иньшими племенами. З даних, добутих бароном де Бале, можна легко переконатися, що вони сильно зближені до своїх північних кривняків, Якутів. Ствердили се розсліди, пороблені на полудне від Каспійського моря — на племенах, що називають ся Ямонди, Гокляни і ин., та на Кавказі на племена прозванім Абреками. При розслідах належить одначе памятати, що деякі племена деформують штучно свої чашки, що подибуть ся у Курдів і Бактярів. Голова Турка висока і коротка, але не дуже широка, наслідком чого чашкова вказівка є підкороткоголова. Лице відповідає будові чашки, отже менше широке як у племен першої відноги монгольської.

Дальший тяг наших студий над турецькою відногою становили розсліди довгого ряду посередніх типів поміж Монголами і Турками, як Узбеків, Кіргівів, Башкірів, Ногайців; опісля розслідували ми посередні типи поміж Турками і Фінами, головно всі ті незвичайно помішані групи, які становлять населене східних губерній Росії, дуже невластиво назване загальним іменем Татарів. Дальше розслідували ми посередні типи між Турками з одного, а жителями Кавказу, Славянами, Греками, а навіть Арабами

й Османлісами в Константинополі — з друго боку.

Ми переходили від одної раси до другої через незначне степенюване і переконали ся, що відмежоване жовтої раси від білої представляє незвичайні наукові трудноности. Таку саму трудность у відмежуванні тих двох рас подбали ми при розслідах у північних шрефах.

Північна Сибір у західній своїй половині заселена народами, як Самоеди, Канїри і иньші, яких тип представляє таке велике хвильоване, що переходить ся поступенно безперерви від Монгола до Японця. Дальше в тій самій шрефі є посередні типи, що становлять безпосередній перехід від Японця до Фіна і від Фіна до Славянина. Тим способом можна уложити довгі серії, без ніякої перерви від найбільше типових представителів жовтої раси до типів білої раси, що носять усі ціх останньої.

Тим власне переходовим народам — коли так можна сказати — надав Прімар спільну назву „Allophylian races“, бажаючи їх відрізнити одною збірною назвою від індотерманської раси“.

Не хочемо нудити читача подробицями, які наводить учений професор Антропологічного Музея; досить, що загальне поняття поступених переходів від жовтої раси до білої в Європі, висловлене в отій прелекції, не підлягає нині ніякому сумнівови. На тім повинні-б ми властиво скінчити розслід границь східної Європи; тому одначе, що поява ширеня рас на стільки важна для властивого розсліду тла дальшої історії аж до найновіших часів, позволимо собі хоч у скороченю повторити за проф. Гамі опис кількох иньших відног жовтої раси, бо й тут можна бачити ту саму появу поступениго перемішуваня з сусідніми расами.

„Переходимо тепер — каже проф. Гамі — до третьої відноги, до народів Гімалайських гір, яким Прішар дав загальну назву індо-татарських народів, а ми пропонуємо назву індо-монгольських, більше відповідну як задля расових відносин, так і для географічного положеня.

На скільки можна судити з даних, зібраних досі, єї народи під кождим зглядом посередні між Турко-Монголами і Индо-Китайцями. В Тибеті, якого населене носить місцеву назву Бот, вказують розсліди дуже близьке спорідненє з Монголами; лицеві кости вистають сильно, очи скісні, ніс простий,

інколи трошки запалий, то знов величезні розмірів, що нагадує деяких жителів північної Америки. Їх чашкова вказівка підкороткоголова. Тип сей, дуже виразний на найвисших місцях плоскогір'я, тратить поступенно свою виразистість у міру, як посуваємося в долину, де перемішується з різними перемішками: в одних місцях із расою більше або менше білою, в інших із дравідійською або каларійською расою. В Ассамі лучить ся індо-монгольське плем'я з гірськими племенами тої країни, що належать до маляйської раси. В Індо-Китаю населене Бірманія, Сіаму, Аннам має безпосередню зв'язь під антропологічним зглядом із середньою Азією і творить досить однорідну цілість, дуже зближену до населення Тибету.

Тим способом віддаляючись поступенно від первісного монгольського типу, розслідили ми групи, що належать до індо-китайської відноги; приступимо тепер до розслідування менше важної відноги, якої перед моїми особистими студіями не уважано за окрему одиницю етнічну.

Першу з тих галузок, вирубану, як так скажу, з того неозначеного корча Ірришара „Allophylarian races“, становлять народи, що заселяють північно-східні побережжя від Охоцького моря аж до півострова Аляски.

ки, се-б то: Коряки, Камчадалі, Шуклюки, Чукчі на азійським березі, і Алеути, Унунгі в Америці — на островах і на самім краю півострова, в загальнім числі найвисше 25.000 душ. Хоч та група не дуже стисло відграничена на заході, то одначе істноване її, як окремої групи, не може підлягати нині ніякому сумнівови.

Група ся тим більше цікава, що хоч її географічна сфера не може бути докладно означена, то уважати належить за певну річ, що вона сягає поза границі Азії, входячи на територію Нового Сьвіта.

При дальших розслідах будемо мати нагоду зазначеня подібних фактів, що кинуть певнійше сьвітло на несумнівні — по нашій думці — азійські початки більшої части племен цілої Америки.

Відповідно до нашого систему по жителях Тибету і Індо-Китайцях, взагалі підкороткоголових народах, належить із черги дати місце Шуклюкам із пересічною чашковою вказівкою 79,9, т. є. таким, що займають скрайню границу групи посередноголових вказівок, а зараз за ними Тунгузам-Манджурам, що числять коло 30.000 душ і належать досі так само до неозначеної групи Прішара. Чашкова вказівка останніх належить уже до групи посередноголових; при тім

склепліне їх чашки плоске, як у чисто-могольських групах. Ідучи даліше в розелі відповідно до нашого систему, утворимо пістави для правдивої класифікації, оперт на найпевніших піхах — анатомічних. Ці крайня Сибір та північний Китай заселені численними, хоч подушно незначними групами номадів, досі дуже мало знаєми. Деякі з них, як справедливо говорить Прунер-Белле, є переходовими народами до жителів північної Америки. Гіляки — жителі з над Амур становлять рід посередного огнива між Тугузами й Ескімосами.

Остання група, що числить 27 до 28.000 душ, становить окрему етнічну одиницю, відповідно досить однородну, яка Азії розширила ся здовж берегів Ледового Океана аж до північно-східних кінців Нової Світа, досягла Гренландії, а найдаліше в сунені її постерунки доходять аж до водоспаду Ніягари. У своїм викладі вказав я тільки побіжно засадничі піхи тих жителів північних стрейф, бо видаєть ся мені більш відповідним приступити до подрібного опису поодиноких груп тоді, коли перейдемо до розслідування жителів північної Америки.

Та все таки не забуваю ні на хвилину своєї провідної думки що до методу визначення відповідного місця для Ескімосів. Ста

ляю їх на кінці тої самої лінії, на якій початку поставив я типових представителів жовтої раси — Монголів.

Ескимоси є довгоголовцями монголізму. Вони відділені у тім ряді від Алевтів (від яких не відрізнявав їх Вірхов) Тунгузами, Манджурами, а опісля Китайцями“.

Не будемо наводити тут за автором подробиць про сю відногу жовтої раси; повторимо лише характеристику анатомічної будови чашки Китайця, яку сам проф. Гамі наводить із опису, поданого ще фон-Бером і яку уважає учений професор клясичною. От її характеристика:

„Представте собі, що маєте чашку Калмика, зроблену з еластичної маси, приміром із гутаперчі. Стискаймо обома руками склепліне чашки з гори так, аби вийшли виразніше: чоло, склепліне і потилична частина; опісля стискаймо околицю луків скрані так, аби зменшив ся трохи між ними простір, а рівночасно звернім трохи на перед лицеві кости і кість горішньої щоки: таким способом дістанемо докладний образ чашки і кістної будови лица Китайця.“

Ся характеристика представляє дійсно найліпше відносини китайської відноги до заводничого типу раси, Монгола. Автор кінчить розслід сеї відноги оглядом її історії,

на скільки її записано в віродостойних хроніках. З даних, що дотикають сього предмету довідуємо ся, що перші жителі долини великих східних рік, т. є. властивого середнього Китаю, прийшли з північного заходу; мусіли одначе звільна уступати перед хвилями нових пришельців, посуваючись на полудне і полудневий захід, де їх тепер подабуємо в гірських околицях.

В кінці подає проф. Гамі короткий опис антропологічних відносин у Корей й Япані:

„Жителі Корей незвичайно подібні до жителів Тибету, хоч є багато індивідуів, у яких видно примішку расового елементу, що переважає на Океанії. Що тикаєть ся Япанців, то численні студії, довершені на япанських чашках, не полишають сумніву про їх споріднене з Китайцями і взагалі з жовтою расою; полудневі елементи причинили ся одначе без сумніву і то в значнім степені до витвореня теперішнього населеня япанських островів. В історичних часах відомі морські походи Маляйців у північнім напрямі; численні сліди тих походів можна віднайти і в Япані“.

Не будемо наводити подробиць, що интересують головно спеціалістів етнографів і антропологів, особливо останніх, для яких

кожда відміна даного типу становить предмет цікавих студій; для нас вистане загальний образ відносин серед величезної громади жовтих народів. Як расова група вона численно найбільша, бо виносить що найменше коло 540 мільонів душ, т. є. більше, як третина людности цілої земної кулі. Вже саме се число подає значіне раси, бо вказує на велику її живучість.

Етнографічний образ, змальований в загальних нарисах проф. Гамі, представляє рівночасно образ життя й еволюції жовтої раси без сумніву протягом дуже довгого часу. Засадничою, головною появою в життю сеї раси є безнастанне відосередіє її розширюванє у всіх напрямках і мішанє в сусідніми расами, наслідком чого витворюють ся посередні породи.

Вправді сеї факт можна завважати всюди, бо він є конечним вислідом розроджуваня і розмножуваня кожної людської громади; але жадна иньша раса, жадна иньша громада людська не представляє того обяву так виразно і на так широку скалку, як жовта раса. Усадовленє чистого первісного типу в середній Азії, як у середині найбільшого континента, є причиною, що сеї обяв виступає так виразисто і — як ми ба-

чили — дає себе так докладно слідити в усіх напрямках.

Крім справдженя факту розширюваня рас і поступенного їх мішаня, досліди над жовтою расою уможливили нам пізнати етнографічну границю між Европою й Азією.

Вертаючи до європейських рас, голов-но-ж до ясного довгоголовня північної Европи, бачимо, що в західній і середній Европі він мішаєть ся поступенно з середноєвропейським короткоголовцем, а на сході з жовтим короткоголовцем середної Азії. Ріжниця лежить тільки в тім, що перемішуваня ясного довгоголовця в західній і середній Европі відбувало ся без сумніву давніше, наслідком чого расові ріжниці затерли ся, а принайменше були замасковані пізнішою політичною єдністю і аж докладні розсліди антропологів відслонюють тайну праісторії виказуючи відрубні расові елементи.

На східній границі привикли ми знов бачити від початку історичних часів два відрубні первістки: європейський — білий, докладно говорячи — славянський і литовський, та азійський — жовтий. Хибно думано, що відносини тих двох первістків дають ся аж від часу останнього впливу монгольського елемента в середніх віках тому то аж до останніх часів думано, ш

держави, витворені над Волгою, були чисто татарські; аж антропологічні розсліди переконали, що чистий монгольський первісток істнує лише в середній Азії, а людність давнійшої Золотої Орди належить до жителів давнійшої формації, праісторичної, до посередніх народів, як їх справедливо назвав проф. Гамі.

Тим способом антропологічні розсліди враз із етнографічними, дозволяють нині докладно означити сферу раси ясного довгоголовця північної Європи — одного з найважнійших расових елементів не лише в Європі, але й на цілій земній кулі.

Ми бачили, що ся раса, як найчистіший первісток, займає Ісландію, Шкоцію і Скандинавський півостров. Вже трохи змішана, але все з виразною властивою характеристикою виступає вона на берегах Північного моря, на Данськім півострові і дальше на схід — на побережю Балтійського моря. Лінія, що відмежує сферу тої раси, переходить через середину осель короткоголовців; її можна накреслити в сім напрямі: від Фіністери через височину середної Франції, Альпейську височину, гористу частину середної Європи, а в Азії — через Малу Азію аж до Паміру, а звідти на північ через осаді жовтого короткоголовця в напрямі

осель Бурятів у забайкальським краю. Поза тою лінією можна знайти ще сліди ясного довгоголовця, але лише сліди.

Коли узглядимо даліше, що на полудні від осель короткоголовців тягнуть ся в Європі оселі темного довгоголовця, або середземноморської раси, то отримаємо тим способом найзагальніші рами для історії найважнішої частини людськості.

Отже відносини ясного довгоголовця до короткоголовця середньої Європи з полудня і до короткоголовця середньої Азії зі сходу — гідні уваги з кожного погляду. Розсліджені нами подробиці тих відносин вказують, що оба ті расові первістки мішають ся з собою від дуже давніх часів, а те перемішуванє є змістом їх історії. А хоч рами, представлені тим способом, дуже широкі під зглядом простору й часу, то одначе дають вони расове тло, на яким можна буде означувати поодинокі історичні моменти.

III. Загальний результат розслідів над передісторичними расами в Європі.

Погляд на расові відносини, поданий у попереднім розділі, опираєть ся на результатах розслідів над нинішними расами; і хоч відносини самі через себе дуже вимовні, б

ступеноване в розкладі фізичних прикмет вказує, що нинішній стан річи є впливом повільного мішання расових первістків — то одначе буде корисне ближше пізнане подробиць тої широкої і загальної появи.

Першим важним моментом сеї появи є час її треваня, т. є. означене епохи, в якій ся поява розпочала ся; другим є означене ролі, яку відгравав кожний із тих первістків.

Коли на сю появу глядимо з найзагальнійшої точки, видають ся сі расові первістки пасивними, бо в остаточнім результаті повстає мішанина обох первістків. Отже треба се мати на увазі, що будь що будь се перемішуване двох первістків виповняє — що так скажемо — цілу різнородність історії.

Кожда окрема частина мішанини може сильно різнити ся від сусідної частини, а ріжниця ся буде залежати від процентового складу обох первістків. Входячи глубше в істоту сеї появи побачимо, що історична роля кожного первістка иньша, залежна від психічного характеру даного расового первістка, від властивости „расової душі“.

Що до першого момента, т. є. початку перемішуваня рас, то досліди праісторії Європи відхилили вже трохи заслону, що до недавна ще закривала події праісторичного чоловіка; найвиразнійшим добутком є менше

більше докладні вказівки що до часу істнованя чоловіка в Європі.

Та обставина, що початкові події чоловіка цюфнено аж до третьорядової епохи муїла змінити засадничо погляд на початкову історію чоловіка взагалі. Сим отже питання випадає нам зайняти ся передівсім.

З точки погляду дотеперішньої історії вона зачинаєть ся від часу, коли чоловік покинув сліди свого істнованя в переказах, в писаних пізнійше до книг. Найважійши жерелами історичних відомостей є приміри книг Старого і Нового Завіта, Геродот, і сліди над усякими письменими пам'ятками старинного Єгипта, історичні документи, і лишені народами, що вживали клинові письма і т. и.

Всі ті відомости відносять ся до епохи, в якій виступають на історичну арену народи, се-б то більше або меньше численні громади, що творили суспільности і мали яку організацію. Історики, що працюють над старинною історією, займали ся не тільки аж до останніх часів головно дослідями походженем народів, кожда назва якогось народу, записана грецькими або римськими істориками, була предметом трудних досліджень. Яко приклад такої праці, що дотикає і

ської історії, можна навести Лелєвеля: „Narody na ziemiach Polski i Litwy zamieszkałe“. Праць того рода особливо в німецькій літературі, є дуже багато і то дуже подрібних.

В умах істориків усталило ся понятє народа як відрубного організму. Повірено в безконечне число народів і кожний із них мав свою історію.

Цілком інакше представляє ся історія, коли до історичних дослідів прилучили ся ще й праісторичні, оперті на результатах, добутих етнольоґією й антропольоґією.

З точки погляду антропольоґії, історія Європи — то повільне мішанє трьох расових первістків, які можна ще нині відрізнити. Загальне тло історії Європи зарисовуєть ся виразно; ходить тільки про вясненє подробиць, що дотикають того обяву, додаймо — в ріжних епохах. Зі становища антропольоґії місцевости і ріжні історичні назви мають підрядне значіне. Для антропольоґа зовсім байдужне, чи він досліджує перемішуванє рас у краю, що зоветь ся нині Францією, чи над берегами Висли; йому залежить голвно на тім, чи в тих двох місцевостях ті самі расові первістки, чи змішані в тій самій пропорції, чи можна викрити примішки третього первістка і в якій пропорції.

Незвичайно важно знати, в якій епосі зайшло перемішуванє; інакше уформують ся історичні відносини, коли два расові первістки утворили мішанину в далеких часах, коли вони були в стані природи, інакше — коли один із тих первістків був уже на певнім степені культури. В останнім випадку можуть заходити ще дві можливости: або первісток у стані висшої культури підбиває дикі народи, або — що буває частійше — річ маєть ся навпаки: некультурний расовий первісток підбиває з'організовану вже суспільність, переходить у пануючу класу і поволи розпливаєть ся між підбитими.

Те перемішуванє народів, часто расово споріднених, що поочередно виступають на історичну видівню, становить істоту еволюції народів Європи.

Не маємо наміру порушати квестію третьорядового чоловіка; за мало маємо даних для висновків про найдавніші раси. Догадуємо ся лише, що в західній Європі жила раса неандертальська, довгоголова, та що є якась аналогія між неандертальською чашкою і чашками винішніх Фризів. Можна догадуватись, що неандертальська раса розвивала ся без перерви, перетривала до наших днів і була засадничим первістком раси, яку нині називаємо ясним довгоголовцем.

Крім звісної неандертальської чашки, знайдено доси коло дванадцяти чашок, що без сумніву походять із четверторядового періоду і всі довгі; звідси висновок, що найдавніша раса людська в Європі була довгоголова. Належить додати, що висновок сей опертий на дослідях, пороблених у західній Європі; пізнійше побачимо, на скільки він правдивий для східної Європи. Розсліди, що дотикають дальшого періоду, неолітичного, далеко численніші, а висновки можуть уходити за далеко певніші.

Студії над чашками з того періоду стверджують, що первісно жив у Європі довгоголовець, але що від початку неолітичного періоду з'явив ся тут і короткоголовець. Починаєть ся мішанє обох тих рас, при чім примішка короткоголового первістка збільшавь ся постійно з бігом часу. Сей факт стверджено доволі в західній Європі.

Всесторонні розсліди дуже численних кладовищ із неолітичного періоду довели до такого висновка: серед первісного довгоголового населеня з'являєть ся звільна короткоголовець, мішавь ся з ним, а опісля бере перевагу. Ся поява тривав довго і не в впливом якогось одного нападу; короткоголовець входить у царини довгоголовця, як вода входить у пісок. Зіткнуєть ся тих двох так від-

мінних елементів мабуть не було приязне; мусіло воно бути наслідком численних мандрівок зі сходу на захід. Про психічні різниці тих двох расових елементів і про можливість висновків що до історичної ролі кожного з них — поговоримо окремо; тепер головною нашою задачею було стверджене факту перемішування тих двох рас у періоді неоліту на західнім кінці Європи, т. є. в нинішній Франції. Короткоголовець визначається передівсім меншою енергією, меншою рухливістю, легше переходить до осілого стану і скорше множить ся: ці прикмети дають йому протягом довгого часу перевагу над довгоголовцем. Це поясняє нам, чому в середній Франції подибуємо нині тип короткоголовця, хоч у початках неоліту жив там чистий довгоголовець.

Не можемо слідити відносин сих двох головних первістків расових на цілім просторі Європи, бо ми мусіли-б повторювати тут усі важніші факти з праісторії й археології; обмежимо ся проте наведеєм кількох характеристичних прикладів. Для пізнання расових відносин у середній Європі подамо загальні результати передісторичних дослідів у нинішній Чехії.

Вибираємо сей край тому, що лежить у середині історичної арени європейської

раси та в середині її горішньої частини, на границі, що ділить гористу полудневу часть і північну низину, яка йде аж до Балтика. Сей край вибираємо ще й тому, що його пересторичні події досліджені дуже докладно, завдяки невсипним працям кількох чеських учених. Будучі досліди антропологічні й археологічні додадуть мабуть не багато до досягнутих уже результатів і не вплинуть на зміну загального погляду на пересторичні події Чехії. Результати тих дослідів подані в цікавій праці проф. И. А. Пича.¹⁾

Так само на чеській території, як і в західній Європі, предметом наших дослідів не будуть найстарші сліди існування чоловіка (хоч і з того згляду Чехія цікавий край, бо й тут знайдено останки чоловіка з дуже давньої епохи), але представимо стан річи з неолітичного періоду.

Полуднева частина нинішньої Чехії має в першій половині неолітичного періоду виключно тілопальні гроби; в то сліди осель раси короткоголовців. В північній частині

---

¹⁾ Archeologický výzkum ve středních Čechach, Прага, 1893.

знайдено кладовища, в яких подібні скелети свідчать, що та частина була заселена довгоголовою расою з вказівками 68—72. В середнім поясі, між Берцикою і Велтавою, знайдено гроби одної і другої раси.

Автор подає свої висновки у предметі історичного значіння наведених фактів археологічних.¹⁾

„Оба роди хованя вмерлих під зглядом географічного положеня відділені від себе. В Чехії нема зовсім мішаних кладовищ, як у Вацу або в Гальштаді, на яких тілопальні і нетілопальні гроби лежали-б побіч себе на однім кладовищі. Та все таки оба роди хованя вмерлих мусимо вважати як принадлежні до одної епохи; оба роди кладовищ, із огляду на число поодиноких могил, належить приписати численному населеню і осілому довго в тій самій місцевости. Тому що кождий з тих народів уживає властивого собі способу хованя своїх умерлих у тій самій епосі, то на нашу думку ся різниця між найстаршими кладовищами в Чехії веде до висновку, що в тій епосі жили в нинішній Чехії побіч себе два народи, які на лінії зіт-

---

¹⁾ Тамже, ст. XXXV.

кненя мішали ся з собою, або один розширював ся і займав посілости другого*.

Коли візьмемо на увагу, що тілопальні гроби належать безсумнівно до короткоголовців середньої Європи, то образ передісторичних подій в нинішній Чехії, представлений проф. Пічом, буде зовсім анальоґічний до образу подій в нинішній Франції. І тут і там бачимо мішане двох расових первістків — короткоголовця й довгоголовця.

Дальший хід появи мішаня тих двох первістків аж до найновіших часів можна арозуміти докладно, порівнюючи вказівки всіх чашок із передісторичної епохи, знайдених досі в нинішній Чехії, із вказівками новожитних чашок. Відповідну табличку беремо з праці Й. Матейка.

Вказівки :

	69,9	70—74,9	75 - 79,9	80
Найдавніші чашки передістор.	4%	23%	47%	32%
XVI віка	0%	5%	25%	70%
Новожитні	0%	0%	15%	85%

Ся табличка не меньше вимовна, як повисше наведені дані з передісторичних

часів Франції; вона виказує, що в передісторичній добі була нинішня Чехія заселена довгоголовою людністю, що з ходом часу прибувають поступенно короткоголовці, які остаточно виширають своїх попередників так, що в новожитних часах стають виключними панами тої землі.

Археологічні й антропологічні дослідні з початку бронзового періоду в нинішній Чехії дозволяють навіть виразно означити напрям того походу короткоголової раси: описаний попередно розклад тілопальних і нетілопальних кладовищ вказує, що короткоголовець ішов від полудня на північ.

Для доповнення передісторичного образу Європи подаємо важніші факти з праісторії східної Європи.

В початках четверторядового періоду більша частина нинішньої Росії була морем, що сягало від півночі аж до середнього бігу Дніпра, менше більше до нинішньої Київської і Полтавської губернії, наслідком чого східна Європа була заселена значно пізніше від західної. З дотеперішніх дослідів можна догадувати ся, що лише полуднева частина Росії була заселена в палеолітичній періоді.

В неолітичній епосі була заселена середня Росія довгоголовою людністю. Вона ховала своїх небіщиків у курганах, які роз-

сліджено в великім числі в цілій Росії. Границі тої курганової раси такі: від півночі губернія Московська, Новгородська, Олонецька; від полудня губернія Полтавська і Київська. Через Волинь і Галичину лучить ся східна короткоголова раса з довгоголоцем середньої Європи.

Так само як у західній і середній Європі мішасть ся кургановий довгоголоць вільно в короткоголовцем, а в історичних часах починає останній переважати. Порівняні розсліди чашок із різних епох стверджують докладно сей факт.

І так розсліди в Київській губернії дали такий результат: В епосі каменя і курганів процент чашок довгоголовців доходить до 75, у славянській епосі спадає вже процент довгих чашок у тодішніх кладовищах до 50. В новожитних часах число довгих чашок становить ледви 3—4 процент; кільканайцять відсотків становлять посередні чашки, а короткі доходять до 75—80%. Менше більше стверджено таку саму пропорцію в губерніях Полтавській, Чернігівській, Смоленській, Тверській, Ярославській і Московській.

Взагалі можна сказати, що в вичислених губерніях первісне курганове населенє складало ся переважно в довгоголовців:

число довгих чашок доходить до 60—80%. Належить при тім мати на увазі, що епоха курганів тревала довго і відсотки довгих чашок залежать головно від того, чи кургани давніші чи новіші. В губернії Курській приміром усі доси розсліджені кургани містили виключно тільки довгі чашки.

На східній отже площі Європи повтаряєть ся той сам обяв, який ми бачили на заході, се-б то в нинішній Франції і в середній Європі, в нинішній Чехії. Всюди бачимо, що первісне, найдавніше населенє Європи довгоголове і що з бігом часу прибуває короткоголове населенє з полудня.

В полудневій Європі стверджено сей факт так само численними дослідями. В нинішній Греції й Італії чим старші кладовища, тим більше число чашок належить до довгоголового типу. Ріжниця в порівнаню з північною половиною Європи лежить у тім, що в тій часті короткоголовець посуваєть ся з середньої, гористої частини Європи на північ, а в Греції й Італії сей рух відбуваєть ся з середньої Європи на полудне.

У Греції всі чашки з Мікенського періоду належать до довгоголового типу; в пізніших часах, почавши від XII віка перед Христом, коли до Греції прийшли з пів-

ночі дорійські племена, появляють ся по-
середні чашки, а опісля й короткі.

Сей факт повтаряєть ся і на Апеннін-
ськїм півострові. Всі чашки з неолітичного
періоду, знайдені в Сицилії і в полудневій
частині півострова, належать до довгоголо-
вого типу; зрештою навіть нинішнє насе-
лене складаєть ся переважно з довгоголо-
вців. Але й висше на північ, а власне старинні
римські чашки, ба навіть чашки з етру-
ських гробовищ, належать також до довго-
голового типу.

Одним із найліпших прикладів, що
представляють немов поглядово відносини
довгоголовця до короткоголовця на полудні
Європи, є остров Сардинія. Первісне насе-
лене того острова належало до довгоголо-
вців, нинішні його представителі займають
саму середину острова, гористу, найменше
приступну, і нині можна уважати їх іще за
представителів того типу, бо їх чашкова
вказівка сягає ледви до 73. Від середини
острова до країв вказівка збільшаєть ся по
причині поступеного прибування коротко-
голового первістка в пізнійших часах.

Можна би навести багато иньших при-
кладів, що потверджували-б обяв лішання
двох головних первістків расових нинішнього
населеня Європи, але й сі вистають цілко-

вито. Стверджують вони ті висновки, до яких довели нас досліди на живих особах що до теперішніх відносин расових первістків посеред нинішнього населення Європи.

Приклади з передісторичних часів Франції вказують виразно, як наступило мішане тих обох первістків на західних кінцях Європи. Брока, що перший почав слідити передісторичні часи з точки більше загального погляду, міг уже докладно схарактеризувати сю появу висловом, що короткоголова раса проникла первісну расу довгоголовця так, як вода проникає пісок.

Наведені повисше досліди в Чехії і на великій площі східної Європи вказують, що ся поява обіймає цілу Європу.

На півострові Грецьким і Італійським дані з праісторії стверджують також появу мішаня рас із тою лише ріжницею, що на полудни довгоголовий первісток належить до середземноморської раси, а на півночі Європи — до раси ясного довгоголовця.

Тим способом розсліди передісторичної антропологии стверджують цілковито остаточний висновок про відносини короткоголовця до довгоголовця, зроблений на підставі дослідів нинішніх народів в Європі. Стверджують вони, що до первісної довгоголової раси в Європі прибула зі сходу ко-

роткоголова раса, яка як клин розділила довгоголовців на дві половини: полудневу, звану нині середземноморською расою і північну, звану загально ясним довгоголовцем. Існує здогад, що короткоголовець середньої Європи стоїть правдоподібно в певній звязі споріднення з короткоголовцем середньої Азії.

Здогад сей дотикає дуже давних часів, в яких Європа була злучена з Азією за посередництвом Малої Азії, коли північно-східна частина Європи була залита морем. А оперто сей здогад на тім, що в середини Азії, де переховується до нині чистий первісний тип азийський, розходять ся промінисто напрями, в яких сей тип розливав ся на всі боки, перемішуючись зі сусідніми расами, затрачуючи свої прикмети в міру віддалювання від свого осередка і в міру помішання з сусідніми расами.

Ту звязь середно-азийського типу з сусідніми расами в західнім напрямі через Малу Азію можна слідити по цитованій праці проф. Гамі: в Африці — аж до Альжіру, в Європі — аж до півострова Балканського. Здогад про звязь середно-європейської раси з середно-азийським типом є лише гіпотезою, що дотикає дуже давніх епох.

Людський ум з природи своєї стремить до розв'язки найбільше віддалених загадок;

тому то нинішня антропология передісторична робить здогади, що дотикають іще старших епох, а власне що до відносин у загалі короткоголового і довгоголового типу на нашій півкулі. Опираючись на розміщення трьох головних прикмет расових чоловіка, на формі чашки, очних долинках і формі перерізу волосся, сформульовано відповідь на те питання так: „Європейська раса займає посереднє місце між африканським і середно-азійським типом. Ціхи африканського типу: довга голова, продовжені орбіти і плоска форма перерізу волосся; ціхи середно-азійського типу: кругла чашка, круглі орбіти, кругла форма перерізу волосся; Європейець під кожним зглядом займає посереднє становище: чашка, форма очних ям і перерізу волосся — овальні. Численні кладовища неолітичні в Європі дали окази, що мусять уважати ся за переходові форми, посередні між європейськими типами з одного, і африканським з другого боку.“¹⁾

Повисша гіпотеза насуваєть ся з ко-
нечности, але повтаряємо, що вона дотикає
так далекої епохи, що при нинішнім стані

---

¹⁾ Bibliothèque evolutioniste, publié sous la
direction de H. de Varigny, T. V, et. 64.

знання не можна на неї вимагати доказів. Опираєть ся вона на порівнянню трьох, але за те першорядних расових прикмет чоловіка.

IV. Загальний погляд на події перед-історичних рас.

В сїм розділі звернемо увагу на події кожної європейської раси з окрема.

Середземноморська раса в неолітичнім періоді відграває в Європі під зглядом культури ролю чинного первістка; початок суспільної організації й цивілізації в Греції і Римі належить приписати середземноморській расі.

Що тикаєть ся Греції, то та річ не підлягає ніякому сумнівови. Старогрецька епоха, яку докладно характеризують Мікени в останній своїй добі, належить виключно до Середземного моря, до тої епохи, яку найліпше можна назвати єгипетсько-асирійсько-фенікійською — в Азії.

Властива історія і цивілізация Греції розпочала ся в XII—XI віці перед Христом, се-б то від часу, коли з півночи прибувають дорійські племена, що представляють первісток середно-європейського короткоголовця. Рим у початковій своїй епосі належить теж до середземноморської раси,

як про те свідчать староримські чашки з передісторичних епох.

Епоха, яку репрезентують Мікени й Рим у часі виступу на видівню історії, показує вже зорганізовану суспільність, про що свідчать хоч би самі пам'ятки будівництва. Та епоха мусіла вже мати попередню свою історію; народи, що полишили пам'ятки, віднайдені в Мікенах, не були вже в стані первісної культури; і та епоха, вказуючи виразу зв'язь із єгипетською культурою, належить виключно до середземноморської раси.

Початок впливу середньо-європейського первістка починає ся ледви коло XII—XI віку перед Христом. Не кажемо зовсім, що півнійша культура Греції й Риму належить виключно до раси короткоголовця середньої Європи; навпаки, та культура належить до місцевої раси; зазначуємо лише участь у ній короткоголового первістка Європи.

Перейдім тепер до відносин короткоголової раси до довгоголової на півночі Європи. Щоби докладно зрозуміти ті відносини, належить передовсім звернути увагу на духові і моральні прикмети кожної раси, на її характер — на душу раси.

Короткоголовець є вже від початку неодітичною епохи осілим рільником, що три-

має домашні зв'язки. Головною, засадничою прикметою його ума є привязане до землі і консерватизм, що з того випливає.

Розвиток суспільностей, зложених із короткоголовців, ціхує пасивність. Той розвиток відбувається на місці і стремить природним способом до витворювання громади, як першого степеня суспільної організації. Коли якась місцевість, село, заселить ся достаточо і не може вижити всіх жителів, тоді частина їх закладає нову оселю в сусідстві, але все громадно. „Дух стада ціхує короткоголовця“ — як трафіно висловив ся проф. Ляпуж.

Тому то головною прикметою суспільностей, в яких переважає і панує елемент короткоголової раси, є консерватизм і привязане до інституцій і релігій, вирослих на тій землі. Право опираєть ся на традиції. І серед короткоголовців поступ конечний, але він повільний; новаторство не є прикметою короткоголовця задля браку визначнійшої індивідуальности. Ум короткоголовця спокійний, наклінний до поезії, а навіть до мрій; менше здібний до діла, менше підприємчивий, особливо коли йде про діло окремої одиниці, про індивідуальний чин.

Прикмети ясного довгоголовця північної Європи дають образ цілковито відмінного

характеру. Сильна воля, енергія, ініціатива і визначний розвій індивідуальности становлять засадничі ціхи характеру північної раси. Ум довгоголовця передовсім підприємчивий, практичний. В суспільности довгоголовців практичність і самостійність володіють навіть у царині вірувань; довгоголовець вдоволяєть ся практичними засадами релігії; його ум не любить абстрактних спекуляцій, стремить до твореня практичних підстав моральности і тому духовний стан не відграває важнійшої ролі в організації суспільностей, витворених довгоголовцем; у всіх прояхвях життя панує індивідуальність.

Кожний з читачів зрозуміє, що ся загальна характеристика є нарисом, утвореним на підставі обсервації теперішніх часів, а принаймь історичних. Бажаючи говорити про відносини тих двох первітків расових у передісторичних часах, мусимо творити гіпотетичні часи, беручи до помочи скупі факти.

Проф. Піч подав загальний нарис расових відносин на підставі детальних археологічних і антропологічних дослідів, довершених на відповідно невеликім просторі нинішньої Чехії. Він виказав, що в північній Чехії жив довгоголовий народ, в полудневій короткоголовий, а в середнім поясі оба ті первітки мішали ся. Відносини обох

тих первістків расових певно не були в тих давних часах мирні, навпаки, можна напевно сказати, що вони були безнастанною борбою. З характеру обох тих первістків належить догадувати ся, що в тій борбі довгоголовець був заціпною, агресивною стороною, короткоголовець відпорною.

В найдавніших часах, коли довгоголовець був головно ловцем, коли людність була нечисленна і розкинена на значних просторах, він організував походи в землі короткоголовця для добути поживи, скоро висідки ловів не заспокоювали голоду.

В пізнійшій епосі, коли з ходом часу почала людність організувати ся, коли повставали засновки суспільностей, борба тих двох первістків расових прибирає що раз більше характер новочасних борб, що мають на меті підбій, пановане і користуванє працею підбитої людности. В тих борбах короткоголовець, із природи менше войовничий, менше витревалий в борбі, був усе в остаточнім результаті поконуваний і підбиваний під пановане довгоголовця; повставали мішані суспільности, в яких короткоголовий елемент був у більшости, але полишав ся підданим, рільником, коли довгоголовець створював аристократичну верству, пану-

кочу, був політичним провідником, адміністратором і начальником озброєної сили.

Перемішуване тих двох первістків відбувалося не тільки на території, заселеній короткоголовцем; як полонений заселявся він звільнені простори довгоголовця. Є численні приклади кладовищ і гробів, що належать до раси довгоголовців, у яких побіч довгоголових мужеських чашок подибувалися жіночі чашки чистого короткоголового типу. То чашки бранок, невіллянців.

Взагалі можна сказати, що підбій, забране в полон, пориване жінок — були в тих часах, як зрештою і в значно пізніших, найважливішими чинниками перемішуваних сусідніх народів і рас.

Погляньмо, яка була судьба обох тих рас у дальшому розвитку утворюваних мішаних суспільностей?

Політичний і державний характер надавав витворюваним суспільностям довгоголовець, але внутрішній розвиток тих організацій залежав головним чином від короткоголового первістка. Головні причини такого стану річчій отсі: довгоголовець задля сильно розвиненої індивідуальності, войовничості, як рухливий первісток розсіювався на щораз більші простори; короткоголовець, прив'язаний до землі, зв'язаний спільними віруваннями і зв'яз-

заними в ними інституціями, полишав ся на місці; розмножував ся без порівняння швидке і добував сим способом остаточно перевагу.

Теперішні збиті громади короткоголовців у цілій середній Європі повстали власне сим способом, завдяки постійному природи. В тих місцевостях перед кількома тисячами літ подибували ся численні кладовища довгоголовців. Але довгоголовець, випланий безнастанною хвилею короткоголовця його поступовім руху, цофав ся на північ на схід, займаючи відвічні ліси північної східної Європи.

Деякі викопалини в полудневій Сибіри казують, що довгоголовець перейшов Уральск вдер ся аж до границь середноазійського короткоголовця, займаючи цілу східню площу Європи, скоро тільки та країна стала можливою до заеленя. Зіткненє того східного віддму довгоголовця з короткоголовцем середній Азії було пізнійшою появою від зіткненя довгоголовця в середній і західній Європі середноєвропейським короткоголовцем; але характер того зіткненя і мішаня обох рас в цілковито такий самий і остаточноий вид також ідентичний, витворене мішаної, переходової раси, в якій нині можна виказати

постепенні переходи прикмет від одного періоду до другого.

Не треба ні на хвилю забувати, що шематичний образ еволюції двох расових періодів, із пропущенем усяких подробиць, що до часу, так і місцевостей; належить однаково рівночасно тямити, що власне ті подробиці заповняють цілу різнородність історії Європи від найдавніших епох до нинішніх часів.

В шематі сїм і загальнім, поданім вище, можна що до часу відрізнити поодинокі епохи.

З кінцем неолітичної епохи мали в обох расові періоди певну організацію; населені кладовища вказують уже досить значне заселенє в добі, що попереджує період металу; особливо тілопальні кладовища і роткоголовців доказують безсумнівно, існували спільні вірування, отже й певна спільна організація. Скелети довгоголов у північній Чехії в тій самій епохи, знаджені у значнім числі, становлять уже кладовища, які вказують, що населенє збирає вже в більші громади і було осіле; пріч припускає одначе на підставі археологічних дослідів, що то були часові мешканці може лише зимові. Та епоха, по всякій приподібности, як показуєть ся з числен

археологічних даних, кінчить ся менше
більше коло 1500 р. перед Христом.

В дальшій періоді культура середньої
Європи розвивала ся дальше. Той розвиток,
як вказують досліді останніх часів, був са-
мостійний, зовсім незалежний від полудне-
вої, римської культури. Гальштадський пе-
ріод, що існував менше більше на 1000—
1100 літ перед нашою ерою, представляє
чисто європейську культуру, належну ви-
ключно до європейських рас. Звісне галь-
штадське кладовище містить і тілопальні і
ховальні гроби. Се вказує, що гальштадська
культура спільна, що обі раси брали в ній
участь.

В пізнійшій епосі вплив полудневої куль-
тури несумнівний, особливо коли панованє
Римлян дійшло до середної Європи; але на
півночі Європи ширила ся середно-європей-
ська культура, звана гальштадською, і була
залежна виключно тільки від сих двох ра-
сових первістків. За найбільше характерис-
тичну прикмету тої північно-європейської куль-
тури належить уважати епоху городищ.

Городища, се місцевости постійно за-
селені, оборонні, що становили осередки, сто-
лиці постійних суспільних організацій. Вони
займають значний простір у середній Європі,
на границі з північною, плоскою частиною

Європи, отже в тій стрейі, в якій за попереднього періоду ми бачили зіткненє обох рас. У тїм періоді ширила ся швидко середно-європейська культура на північ і на схід; поступ її можна досить докладно означити, бо вона полишала по собі значні слїди в формі тілопальних кладовищ.

Період городищ можна б добре схарактеризувати, звучи його періодом роздробленого фєвдалїзму. Є то період, у якїм мішана раса почала витворювати політично відрубні організми суспільні.

В тїм періоді довгоголова людність цофала ся дальше на північ і схід, а оселі її зближали ся до Балтійського моря. Та людність помножувала ся також; вона мала можливість творити значнійші войовничі орди, які робили воєнні походи на полудне, до стрейи городищ.

Відносини обох расових первістків полишили ся властиво ті самі; лише границя їх зіткненя посунула ся на північ, а значнійше заселенє дозволювало формувати численійші загони. В середнім знов поясі Європи, на північ від Дунаю, повставали мішані суспільности — ті власне, що витворили гальштадську культуру, незалежну в своїм початковім розвитку від полудневої культури.

В дальшій періоді, коли розвій римської сили дійшов до вершка, та середно-європейська культура підлягла полудневим впливам із часом, як до тих країн дійшли римські легіони.

Довгоголова раса розвивала ся рівночасно дальше й організувала суспільности на бережах Балтійського моря, які могли творити численні, добре зорганізовані войовничі відділи. Оселі тих войовничих племен довгоголової раси тягли ся від нинішньої Бельгії через Голяндію, Данський півостров і дальше на схід.

В тій добі, як у середній Європі розвивали ся суспільности мішаної раси, у східній Європі почала довгоголова раса мішати ся з середно азийською расою, даючи початок фінській расі, яка витворившись на кінцях східної Європи, відіграла таку саму роль історичну, як у загалі раса ясного довгоголовця на півночі середної Європи. Вона творила щораз численніші відділи войовничих орд, коли з полудня, з Балканського півострова, ширив ся на північ натиск короткоголовіїв рівночасно з полудневою культурою. Ріжниця між західною і середною Європою з одного, а північною і східною з другого боку — лежала головно в тім, що культура і поступенна організація, як вплив

щораз більшого приросту осілого короткоголового населення, йшли від заходу й полудня на схід і північ. Коли проте в середній Європі розвинула ся епоха гальштадської культури — на сході Європи залюднене було ще незначне, а тамашні народи були в стані первісної культури: вони творили суспільности, які ще не виступали на історичній арені.

Дальший період в історії північної Європи становить доба так званої — невластиво — „мандрівки народів“; кажемо невластиво, бо як ми бачили, населене Європи витворювало ся на місці в попередніх часах і розвивало поступово та без перерви свою культуру власну. Аж тоді, коли Рим розширив свою власть майже на цілий тодішній культурний світ і коли римська культура розширила ся на північ аж до середньої Європи, поділила ся Европа на дві половини: полудневу — римську і північну — варварську.

Та друга половина тягла ся від нижньої Бельгії через Голяндію, Данію, берегами Балтійського моря на схід через нижню середню і північну Росію. Цілий той простір займала довгоголова раса, яка в тій добі була на стільки зорганізована, що творила численні войовничі відділи.

Перший великий похід тих племен на полудне записала історія як похід Галів на Рим, останній — як наїзд Гунів. Перший з тих походів творив ся мабуть на західних кінцях осель тої раси — в нинішній Бельгії, останній на східних кінцях, в нинішніх оселях Фінів над берегами Волги і Ками.

Між тими, що так скажемо, скрайніми походами північної раси заповняють той період мандрівки народів, званих в історії під назвою германських, мандрівки, яких точкою виходу була Данія, а мабуть і краї положені на схід, на побережю Балтійського моря, між вказаними висше західними і східними границями осель північної раси. Повтаряємо ще раз, що історія несправедливо назвала ту добу періодом „мандрівки народів“, бо се були мандрівки менше або більше численних загонів на землях, заселених уже, коли тимчасом постійний, незмінний поступовий рух щораз густішого населеня Європи відбував ся у просто противнім напрямі, з полудня на північ.

Крім тих більших мандрівок, які записала історія, були без сумніву й менші, що відбували ся на меншому просторі і йшли в різних напрямках. Були вони, що так скажемо, другорядними мандрівками, були впливом і наслідком більших.

Войовничі північні орди опановували рілнничі народи середньої Європи і витворювали войовничі держави, що вели з собою борби протягом якогось часу. Нові наїзники підбивали по черзі ті сьвіжо витворені державки і надавали їм відмінний політичний характер, творячи з них нові держави і т. д. аж до нових часів, у яких почали в Європі творити ся ті держави й народи, що існують нині.

Як останній об'яз руху північної раси вважаємо історію Норманів; Швеція і Норвегія були останнім, найдальше на північ висуненим постерунком ясного довгоголовця. На Скандинавськім півострові заховав ся найчистіший тип тої раси і тому аж до найновіших часів заховав властивий характер тої раси в знаних із історії походах Норманів, що згадаємо лише походи до Англії, Франції, Сицилії, полудневої Італії, та на схід Європи, що дали початок державній організації Руси.

Так представляєть ся в найзагальнійшій нарисї історія двох головних рас північної і середньої Європи. Від часу їх зіткнення в епосї неоліту, аж до найновіших часів, тягнеть ся без перерви борба обох первістків, а вислідом її є витворюване мішаної раси і постепенна організація новочасних держав,

почавши від періоду городищ. Народи тих держав, наслідком спільної і довгої організації, дуже зближені до себе в антропологічній будові, що трафіно означив проф. Кольман, кажучи, що „народи європейської раси представляють ся як одноваргні монети, але різного стемпля“.

Народи всіх держав, які займають середню і північну частину Європи, представляють мішану расу. В північній її половині переважає й нині первісток ясного довгоголовця, в полудневій — короткоголовця.

По тій причині не можна хіба вважати випадковою річю, що всі столиці тих держав лежать на границі зіткнення обох расових первітків: Париж, Берлін, Варшава, Вільно, Москва. Се власне лінія, про яку ми говорили нераз, лінія розграничення сфери двох головних рас Європи.

Сей географічно-антропологічний факт не випадковий. Лондон лежить також на границі зіткнення первісної полудневої і північної північної раси. Відень повстав на місці, де зродила ся перша самостійна культура середно-європейська.

V. До якої раси належить флексійна мова?

Розсліди фізичних прикмет європейських народів на живих особах довели нас до висновка, що нинішнє населенє Європи витворило ся з трьох головних первістків расових.

Антропольогічні розсліди в царині праісторії, оперті на порівнуваню скелетів передісторичних рас, дозволили на означенє взаімних відносин тих трьох первістків расових. Із тих розслідів виходить, що первісне довгоголове населенє Європи було розділенє на дві половині короткоголовою расою, що заняла середню, гористу частину Європи.

Полудневий відлам довгоголовців належить до середземноморської раси. Північний відлам становить расу ясного бльондина північної Європи.

Лінгвістичні досліди виказали, що європейські народи, витворені з тих трьох первістків расових, із виїмкою фінських народів, говорять арийськими мовами. Дальше виказали вони, що всі арийські мови є диялектами одного старшого язикового пня, затраченого і незвісного, якому надано назву праарийського. З конечности повстало проте питанє: в якій місцевості існувала колиска того язика і котра раса витворила сю першу флексійну мову?

Найновіші фільольогічні студії довели багатьох учених до висновка, що коліска арийських язиків існувала найправдоподібніше в Європі. Антропольогічні розсліди, що дають наведений висше образ розміщення расових первістків, дозволяють висловити деякі висновки, що кидають дуже пожадане освітлене на непорішену доси арийську квестію.

Для зрозуміння того освітлення язикової квестії антропольогічними дослідями вистане представити на однім шематичнім рисунку Европи географічне розміщення арийських мов і расових первістків. Рисунок той можна зрештою зредувати до двох ліній, накреслених на мапі Европи, що бігли-б із полудня на північ і лучили б осередки арийських мов.

Осередки арийських мов можна означити такими точками. Осередком грецької мови най будуть Атени, осередком групи славянських мов — середина Карпат, що немов лучать славянські західні групи зі східними, як також полудневі з північними; осередок для литовської мови буде в середині Литви.

Ті три осередки лучимо одною простою лінією, на якій кінцях будуть лежати осередки грецький і литовський, а між ними — осередок славянських мов.

Осередки трьох останніх арийських мов Європи умістимо в отсих точках: Рим для латинської мови, середина Франції для кельтської мови, а підстава Данії для германських мов. Лінія та вігнена під кутом, на яким лежить осередок кельтської мови, а на кінцях лінії — германська на північній і латинська на полудневій.

Коли тепер на тій самій мапі означимо знані нам уже докладно сфери трьох первістків расових Європи, то отримаємо такий уклад арийських мов під расовим зглядом:

Мова германська і литовська лежать у сфері раси ясного довгоголовця; осередки кельтської і славянської мови лежать у сфері короткоголовця середньої Європи, а осередки грецької і латинської мови лежать у сфері середземноморської раси. Коли-б оселі ясного довгоголовця північної Європи були колиською арийської раси, то передівсім ті дві мови мали би прикмети старинности, а крім того були би до себе найбільше зближені. Тимчасом лінгвістика виказує, що литовська мова найбільше зближається до славянських, а всі разом стоять у близькій звязи з іранською групою. Надто коли-б на півночі Європи була колиською арийських мов, фінські народи, що сусіднують безпосередно з ясным довгоголовцем, мусіли-б без сумніву улягати

впливови тої первісної мови арийської; тимчасом лінгвістичні досліді показують, що мова західних Фінів стоїть тільки в деякій звязи з германською мовою.

Коли звернемо увагу на сферу темного довгоголовця в Європі, де містять ся осередки двох арийських мов — латинської і грецької, то побачимо відразу неможливість здогаду, аби та раса була колискою праарийської мови, бо середземноморська раса полудневої Європи є тільки частиною великої родини, до якої належать Хаміти і Семіти. Зрештою історичні і лінгвістичні вказівки доводять достаточо, що властива грецька культура розпочала ся від часу приходу дорийських племен із півночі.

Старогрецька культура, яку пізнали ми з викопалин у Мікенах, лучить ся з азійською культурою, а навіть переважно з єгипетською і належала вповні до раси темного довгоголовця; ясна проте річ, що арийська культура не могла мати там свого жерела. Належить отже догадувати ся, що лише короткоголовець середньої Європи міг бути тою расою, що дала початок культурі і мовам арийським, або був тим елементом, що приніс і культуру і мову до Європи з інших місць.

Такий спосіб трактованя язикового питання з антропологічної точки дозволяє вие-

лімінувати ясного довгоголовця північної Європи і виказує неможливість шукання коліски арийських мов у сфері темного довгоголовця.

Душаємо, що такі досліди в царині арийських мов у Азії кинули би ще більше світла на се питанє, в теперішнім часі одначе бракує ще докладніших даних із антропології що до теперішнього стану расових відносин, розширених всесторонно дослідями на живих особах, як бракує також даних із царини праісторії. Можна подати тільки загальний нарис тамошніх расових відносин менше більше так:

Мала Азия від берегів Егейського моря аж до околиць, положених на полудне Кавказу, заселена короткоголовою людністю. З посеред неї заслугують особливої уваги Вірмени. Їх оселі, оперті о гори Кавказу, були добре ослонені і тому уникнули змішаня з зайдами, що напливали періодично з середної Азії. Наслідком того Вірмени полишили ся як одна в давніших формацій короткоголовця, споріднених із середно-европейськими короткоголовцями, а особливо з тою галузею, що займає Балканський півостров. Вони говорять одною з арийських мов.

Вірмени становлять проте останню абіту і однородну групу короткоголовців; дальше

на схід короткоголовець не творить уже знач-
нійших етнічних груп, хоч тип сей виразний
ще в північній Персії, а можна помітити його
й дальше на схід аж до плоскогір'я Паміру.
На полудне від осель Вірмен починаєть ся
сфера довгоголовця, в напрямі Арабії й
Єгипту.

В загальнім отже нарисі расові відно-
сини в Малій Азії такі самі, як у середній
і полудневій Європі, бракує тільки даних що
до способу мішаня обох расових первістків.
Під тим зглядом гідний зазначеня факт,
стверджений докладно на чашках старинних
Єгиптян, а власне: чашки з давнійших епох
представляють чисто довгоголовий тип, але
в пізнійших епохах видно виразно примішку
короткоголовців. Тому що долина Нілю окру-
жена в усіх боків довгоголовою расою і лише
від півночи лучить ся в Малою Азією за по-
мічю вузкого межиморя, то єдино тою доро-
гою могло відбувати ся зіткненє і мішанє
обох первістків расових. Відносини отже їх
у Малій Азії такі самі, як між короткого-
ловцем середної і довгоголовцем полудневої
Європи. Аналогія ся тим докладнійша, що
короткоголовець Малої Азії і середної Єв-
ропи становить властиво одну расу, а з дру-
гого боку довгоголовець полудневої Європи

є лише відломком раси темного довгоголовця, до якої належать Хаміти і Семіти.

Коли проте будемо вважати расу короткоголовця Європи і Малої Азії за цілість, що заселює цілий простір від Фіністери аж до Паміру, то на наш погляд флексійна мова могла з'явитися на цілім тім просторі; найправдоподібніше могла вона одначе повстати в середній частині тої довгої стрефи, т. є. на просторі Малої Азії і Балканського півострова, бо та частина була найправдоподібніше первісною коляскою короткоголовця. Бажаючи ближше означити місцевість і умови, серед яких могла повстати флексійна мова, належить узгляднити ще деякі дані.

Ми бачили, що арийськими мовами говорять народи, які належать до кількох рас. Первісна гіпотеза про походження Арийців від одного скотарського народу впала; тоді історики поставили здогад, що одна з тих рас мусить бути расою первісних Арийців, які говорили праарійською мовою і розширили її на иньші раси. Одначе антропологічні досліді переконують, що сей здогад не поставлений на властивім ґрунті, бо флексійна мова могла повстати не серед чистої, але як раз серед мішаної раси.

Знаємо вже, що дотеперішні досліди на європейським ґрунті дали докази, що від початку неоліту почала творити ся мішана раса, що на границі зіткнення двох расових первістків повставали перші організації суспільні в північній Європі. Знаємо також, що ті перші організації суспільні дали в часом початок нинішнім державам, яких столиці лежать власне на лінії зіткнення обох расових первістків.

В Малій Азії повтаряєть ся та сама поява. І тут і там столиці старинних держав лежать на лінії зіткнення рас короткоголовця і темного довгоголовця: в Європі Рим і Атени, в Азії — Вавилон і Єрусалим.

Лінія, що лучить столиці новітних держав, є граничною лінією між сферами короткоголовця на півночі і ясного довгоголовця; лінія, що лучить столиці старинних держав у полудневій Європі і Малій Азії, є граничною лінією між сферою короткоголовця від полудня і сферою середземноморської раси, хаміцької й семіцької. Обі ті лінії злучені у Франції творять верх клина, що представляє оселі короткоголовця і розділює первісну довгоголову расу на два відлони: північний і полудневий.

Течія культури в історичній епосі ширить ся по тих граничних лініях, т. є. від

Вавилона, по лінії зіткнення короткоголовця з темним довгоголовцем, від сходу на захід; в Азії переходить до Європи, наперед до Греції, потім до Риму. По думці нинішніх поваг у царині археології, відкриті металів, а головню міді і бронзу, мало місце в Передній Азії, в околиці жерел Тигра і Евфрата. Винахід металевого оружя був без сумніву одним із важніших чинників у ширеню культури тої епохи.

Найправдоподібніше разом із тою першою культурою, якої течія триває без перерви до нині, повсталала перша флексійна мова. Мова та ширила ся по оселях короткоголовця у двох напрямках: на схід — до Індії, а на захід — у напрямі Балканського півострова. Що праарійська мова обіймала Балканський півостров, виходить уже із самих лінгвістичних студій почавши від праці Лінденшмідта; розклад арійських мов в Європі стверджує вповні висновки того вченого.

Поодинокі мови арійські творять немов розвету з листя, якого підстави звернені в напрямі Балкану, а верхи — до обводу європейського континента. Грецька мова представляє перший листок у полудневім напрямі, латинська другий листок у напрямі Апенінського півострова. Третій листок у напрямі нинішньої Франції буде означати територію

кельтської мови; четвертий — територію германської мови, звернену вершком до підстави Данії; п'ятий листок буде звернений на північ до устя Висли і Німана, як територія литовської мови; останній листок — слов'янських мов — звернений на північ і на схід. Правда, така розета нарисована на мапі Європи буде лише шематична але сей шемат відповідає сути річи. Знаємо, що латинська мова не принесена на Апенїнський півостров як латинська з Балканського півострова, але що витворила ся з римського діалекту і поглинула всі сусідні споріднені діалекти. Так само було з грецькою мовою, що розвинула ся в атенського діалекту. Льше для слов'янських мов повисший шемат відповідає ще нині стисло історичному їх розвитку.

Кожда арийська мова європейська розвивала ся на досить широкій території, на якій панувала коли не одна праарийська мова, то в кождім разі діалекти, дуже близько споріднені з собою. Повтаряємо, що уклад у формі розети з листків, відповідає дійсному становию річи. Підстави поодиноких листків містять ся на території короткоголовця, т. є. на Балканськім півострові, над середнім бігом Дунаю, а вершки звертали ся на полудне, на територію середземноморця, і на північ, на територію ясного довгоголовця.

Аби сей шемат відповідав дійсности, належить тямити, що не всі листки вирости рівночасно та що не росли з однаковою силою. Зріст листків, або ширене мови залежало від багатьох обставин, а головню від двох причин: від політичного розвою етнічної одиниці, від її географічного положеня і від розвової сили сусідньої мови.

Мова кельтська, приміром, була одна з найстарших і ширила ся на захід Європи в напрямі осель короткоголовців, опісля звернула ся на північ Франції і перейшла до Англії та Ірляндії; займала проте в певній епосі дуже значний простір. В найближшій епосі підлягла вона перевазі двох сусідніх мов: з одного боку розвинула ся швидко латинська мова, з другого германська; остаточно кельтський листок зник наслідком утиску сусідніх листків, що розростали ся сильно, а полишив ся тільки його верх у нижній Ірляндії.

Те саме можна сказати про литовську мову. І вона була прибита своїми сусідами: германською мовою з одного боку, і славянськими з другого. Полишив ся також лише вершечок, що сховав ся в затишній околиці, опертій о Балтійське море, і тому переховала вона більше архаїчних прикмет.

Грецька мова ширила ся швидко зі свого первісного огнища на сусідні острови, в західнім напрямі, в Сицилії, а у східнім на островах Егейського моря та далше, на берегах Анатолії.

Латинська мова ширила ся рівночасно з політичним розвитком римської держави, головню одначе в північнім напрямі, між народами вищої культури. З часом із латинської мови пішли новолатинські, головню іспанська мова, що в новітніх часах перейшла Атлантик і стала пануючою в середній і полудневій Америці.

Германська мова ширила ся початково на північ, займаючи Голяндію, Данію, Скандинавію, Ісляндію і Англію, а звідти, як англійська мова, переходить до північної Америки.

Славянські мови ширили ся також на північ; в найновішій історичній добі російська мова перейшла Ураль і заняла цілу північну частину Азії. Історія арийських мов в Європі, особливо тих, що розвивають ся без перерви до нині, вказує, що мова ширить ся на всі людські раси. Головними чинниками ширеня якоїсь мови є культура разом із політичним розвитком, або кольонізація і торговельні зносини. Як приклад першого способу ширеня може служити в старинних ча-

сах латинська мова, в нових — російська ; як приклад другого способу — у старинних часах фінікійська мова, в нових англійська.

Взагалі можна сказати, що мова ширить ся відосередково у напрямі нишої культури. Латинська мова ширила ся свобідно на північ, але не ширила ся на схід, бо тут здібала ся з грецькою мовою і культурою. Славянські мови ширили ся початково на північ; в дальшій епосі не могли не тільки ширити ся на захід, але навпаки, підлягли німецькій мові й західній культурі; за те свобідно ширили ся на схід.

Право ширеня однакове для всіх мов і в усіх епохах. Флексійна мова, з якої втворили ся теперішні арийські, ширила ся на підставі тих самих законів. Теперішній уклад арийських мов в Європі й Азії вказує, що ся первісна мова займала територію Балкану і Малої Азії. Ширила ся вона найправдоподібійше разом із культурою, що перейшла з Малої Азії до Європи, а її течія триває до наших днів.

VI. Уваги про расові відносини польського і литовського народу.

Ми бачили вже, що сі народи є мішаниною двох расових первістків: ясного

довгоголовця з півночі і темного короткоголовця середньої Європи. Мішане тих двох ервістків відбувало ся протягом довгого періоду — вперед на лінії зіткнення, а опісля, коли витворила ся мішана раса і суспільности почали творити поодинокі політичні організми, доконувало ся воно на більшім просторі, але все перемішували ся народи, зближені расово.

Наслідком того процесу було, що нині подибуємо лише на противних кінцях типи, зближені до своїх ервісних прототипів; так отже на версі західніх Карпат, у Закопанім, повістав тип короткоголовця зі вказівкою 85, а на півночі у Жмудинів — вказівка 79. На лінії, що лучить ті скрайні точки, подибуємо ряд посередних вказівок, розміщених систематично, як арифметичний ряд.

Прояву сього не можна інакше пояснити, як повільним мішанем двох расових ервістків протягом дуже віддаленого і довгого передісторичного періоду.

З часом населене в Європі зростає постійно, але зростає швидше на полудне, як на північ від Карпат. Здогад сей опираємо на тім, що приріст людности стоїть у певних відносинах до культури взагалі, а до рільничої культури спеціально.

Нема сумніву, що в Європі ширила ся культура від полудня на північ, а сей напрям ширеня полишив виразні сліди і на півночі від Карпат. Сей слід видний для антрополога, бо разом із культурою і зі зростом населеня полудневий елемент почав у тім другім періоді ширити ся виразнійше. Та епоха уявила ся дуже наглядно на расових відносинах на північ від Карпат.

В тій епосі ширив ся короткоголовець на північ. Прямуючи від долини Дунаю не міг він перейти Карпат, але йшов із одного боку через краї, положені між Карпатами і Чорним морем, із другого знов — обходячи Карпати з заходу; ті дві течії стрінули ся з собою на землях, що лежать на північ від Карпат, і частину населеня з попереднього періоду, що займала північні збочі Карпат, виперли на верхи гір. Те первісне населенє виріжнюєть ся тим, що в нїм переважає блондиновий елемент; нинішні досліді антропологічні ствердили сей факт, подекуди суперечний з пляном загального розміщеня ясних і темних рас.

Як ми бачили доси, в цілій Європі маліють усі прикмети ясного блондина з півночі на полудне. На північних збочах Карпат подибуємо виразні відступи від сього правила; бо на найвисших верхах гір поли-

шив ся немов острів населеня, між яким переважає виразно блондиновий тип, коли тимчасом у підніжя гір подибуємо населене, серед якого прикмети темного короткоголовця середньої Європи виступають дуже докладно. Сей факт переваги блондинових цїх на верхах Карпат стверджений достаточним числом помірів, не підлягає проте ніякому сумнівови, а при подрібнійшій розсліді стає ще виразнійший; так приміром завважано, що гірняки в Закопанім. положенім на найвисших верхах Карпат, найліпше переховали ту перевагу блондинових прикмет, хоч в останніх часах, наслідком улекшеної комунікації, прибуває людність із рівнин і вносить із собою свої цїхи, т. є. впливає на зменшене переваги блондина. Дальше виходить із дослідів над найдавійшими закопанськими родинами, що відсоток синїх очий доходить у них до 80. По тій причині закопанські гірняки набули переконання, що „правдивий гірняк“ має все синї очі, що по „сліповатих“ очах, т. є. ясповивних, можна пізнати зайдів із рівнин.

Той острів блондинового населеня займає верхи західних Карпат, як найбільше неприступні

Досліди, пороблені в усіх частях світа, стверджують, що на найвисших верхах гір

подибуєть ся те населене, яке первісно занимало даний край, а наслідком напливу півнійших рас цофало ся на висші місцевости.

Ми згадували вже кілька разів, що рівночасно з течією ясного довгоголовця північної Європи, яка йшла на полудне, існувала відворотна течія темного короткоголовця середної Європи; остання течія була впливом побільшеня населеня і природного його розширення рівночасно зі зростом культури взагалі, а рільничої культури спеціально.

Північна Європа, отже й земля на північ від Карпат, належала переважно до сфери ясного довгоголовця; тому то й у найдавнішій періоді переважають прикмети тої раси, а в дальшій періоді бере перевагу раса середної Європи.

Проста річ, що ті два періоди належить брати в загальнім значіню, бо властиво процес мішаня тих двох расових первістків відбував ся без перерви і відбуваєть ся ще нині. Говорачи тому про два періоди маємо на думці неозначений ближше поділ, який одначе загально можна так означити: В давнійшій періоді північна Європа, отже й краї на північ від Карпат, була покрита переважно лісами, а населене, як ловецьке, добувало собі поживу переважно, коли не виключно, в лісах. У другім періоді населене

осідає вже і черпає головну поживу з рільництва, задля якого населення гуркується в більших, що раз густіших масах, творячи вже певні організації суспільні.

Ріжниці, видні між шляхтою й селянами. з антропологічного погляду гідні уваги і становлять другий доказ напливу населення з полудня в другім періоді. Вони ось які: Зріст шляхти значно висший, чашкова вказівка показує більший нахлін до короткоголовости, а заразом виступає висший процент темних барв як волосся, так і очий.

В давнійшій нашій праці, що дотикає антропологічних ріжниць шляхти і селян, висловили ми гадку, що ріжниця зросту залежить від ріжниці відживлюваня, бо ми не могли віднайти жерела, звідки могла би походити людність високого росту з переважно темними барвами. Задля браку подрібних помірив антропологічних східного відлому короткоголовця середної Європи, панувала тоді думка, ширена найліпшими дослідниками французькими, що короткоголовець середної Європи, або кельто-славянська раса, є середного росту. Прикмети властиві польській шляхті видавалися тим більше загадочними, що в цілій середній і західній Європі висші верстви, аристократичні, відзначаються також високим ростом, але належать до бльон-

динового типу, а то задля переваги в них прикмет раси ясного довгоголовця північної Європи.

Аж пізніші подрібні досліді виказали, що між ростом західного і східного відлomu короткоголовця середної Європи заходять значні різниці. Західний відлом, кельтський (*Homo alpinus*) є середного зросту, що не переходить пересічно 1'65 m.; тимчасом середній зріст населеня в Босні виносить 1'68 m., а в деяких околицях доходить навіть до 1'70 m.

Тому що при дальших розслідах показало ся, що зріст польської шляхти виносить постійно коло 1'70 m., та що зріст належить до найпостійніших расових прикмет, рівночасно знов беручи на увагу, що шляхта більше короткоголова з перевагою темних барв очий і волося, доходимо до висновка, що одинокою місцевістю, з якої вона може походити, є середне поріче Дунаю, або кажучи загально, вона належить до східного відлomu короткоголовця середної Європи. Польська шляхта належить проте до другорядної формації антропологічної, прибулої з полудня з другорядною течією людности на землі, положений на північ від Карпат.

Досліді дра Талька-Гринцевича над українською шляхтою дали такий самий ре-

зультат; вони виказали, що зріст шляхти на Україні також високий і перевищує на 3 см. середній зріст українського народу, хоч його зріст у загальні висший від зросту селян у Королівстві Польським. Заразом темний тип серед української шляхти два рази численніший як серед народа.

Присутність отже бльондинового типу на верхах Карпат доказує, що на землях, положених від них на північ, жило в давнішій періоді мішане населенє, серед якого переважав ясний тип. Перевага знов темного типу на Карпатським підгір'ю і серед шляхти доказує, що в дальшій періоді взяла верх полуднева течія. З нею ширила ся в тім періоді культура на північ, а з нею мабуть і арийська мова.

В кінці ще раз повтаряємо, що з погляду антропологии, у витворюваню населеня північної Європи існує від початку неоліту лиш один період і один прояв: перемішуванє двох расових первістків, ясного довгоголовця північної і темного короткоголовця полудневої Європи. Найвідповідніше не надавати тим двом елементам історичних назв. Назва короткоголовця французькими авторами кельтославянською расою на стільки невідповідна, що виключає по троха зі сфери короткоголовця населенє середної і полудневої Німеч-

чини, хоч воно без сумніву належить до сфери короткоголовця.

Другий період, про який ми згадували, не повинен також розбирати ся в історичній точці. Той період починаєть ся з кінцем неоліту або початком доби металевого оружя. Відріжняємо його тому, що течія культури взагалі йде в Європі від полудня на північ. Течія ся залежить головню від природного побільшення населеня і розширення його на північ, а під антропологічним зглядом ціхує її перевага типу короткоголовця, що є впливом культури і прискішеного збільшеня людности; одначе до певного степеня залежить та перевага елементу темного короткоголовця також від того, що в мішаній расі сей елемент мабуть постійнійший і лекше переходить на потомків.

Сей другий період у твореню населеня північної Європи не історичний ще на стільки, що не є остаточним моментом у повставаню новітніх держав, які тепер існують.

В повятю повставаня шляхти й аристократичної верстви лежить понятє історичних початків нинішніх держав. Вказуючи отже несумнівний факт, що польська шляхта походить із полудня, не твердимо зовсім, що завязок польської держави звязаний з тим.

Пригадуємо, що рівночасно з істнуванем полудневої течії в антропологічнім значіню, не переставала істнувати й течія відворотна, залежна від рухливости і войовничости ясного довгоголовця.

Хоч на Україні походжене шляхти вказує, що вона має початок із полудня, то початок Руси як історичної держави є наслідком підбою Варягів, безперечно північного походження. В Польщі, по всякій правдоподібности, завязок держави залежав також від підбою північного елемента, бо завязок той довершив ся на півночі, у Гнєзні. Одначе перенесене столиці до Кракова є доказом, що початковий розвиток польської культури мав своє первісне огнище в краях, що лежать ближше Дунаю.

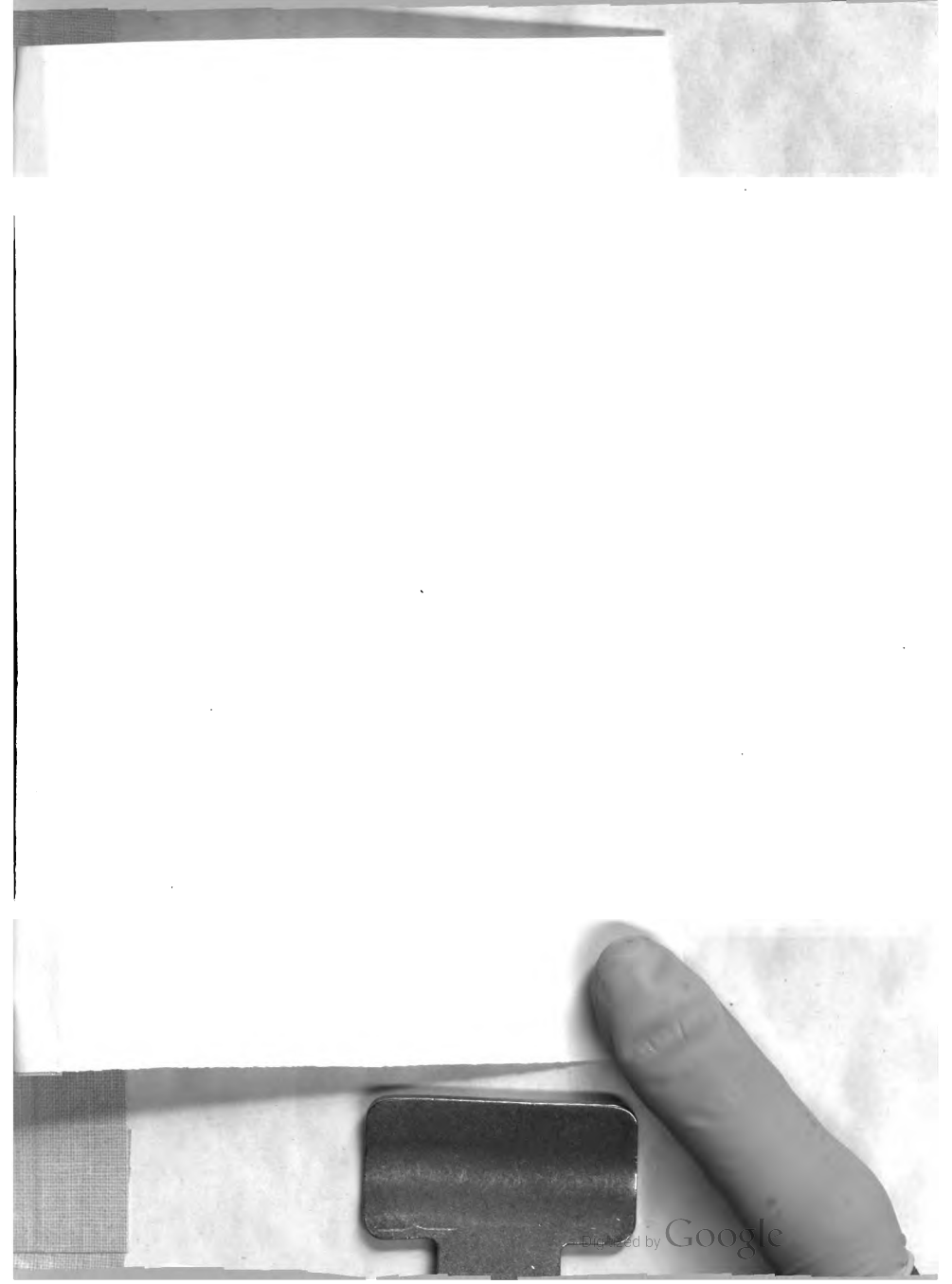

З М І С Т.

	(стор.
I. Арийське питання з точки погляду фільольогії і історії	3—35
II. Расові взаємини в Європі	35—90
III. Загальний результат розслідів над передісторичними расами в Європі	90—107
IV. Загальний погляд на події передісторичних рас	107—121
V. До якої раси належить флексійна мова?	122—134
VI. Уваги про расові відносини польського і литовського народу	134—143

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 075019510